

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут денної освіти

Форма навчання денна

Кафедра міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ А. АРТЕМЕНКО

«_____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

*на тему «Кредитні спілки та кооперативні банки у глобальному кооперативному русі»
зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини*

ступеня магістра

Виконавець роботи Білокіз Максим Борисович

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доцент Пожар Артем Анатолійович

_____
(підпис, дата)

Рецензент Назаренко Станіслав Миколайович

Полтава 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Концептуальні основи кредитно-кооперативного руху.....	6
1.1. Природа кредитного кооперативу як соціального фінансового інституту.....	6
1.2. Основні моделі сільських і міських кредитних кооперативів.....	15
1.3. Міжнародні кооперативні принципи – основа діяльності кооперативів та світового кооперативного руху.....	22
Висновки до розділу 1.....	30
Розділ 2. Кредитна кооперація у країнах Європи та Північної Америки.....	33
2.1. Кредитні кооперативи Німеччини, Франції та Нідерландів.....	33
2.2. Кредитні кооперативи США і Канади.....	43
2.3. Кредитні кооперативи країн Балтії.....	54
Висновки до розділу 2.....	63
Розділ 3. Глобальні тенденції розвитку кредитних кооперативів.....	66
3.1. Забезпечення фінансової стабільності кредитно-кооперативних установ	66
3.2. Сучасні проблеми розвитку кредитно-кооперативного сектору в умовах глобалізації.....	75
Висновки до розділу 3.....	82
Висновки та рекомендації.....	85
Перелік інформаційних джерел.....	91

ВСТУП

Актуальність теми. Національні системи кредитної кооперації розвинутих країн світу пройшли багаторічний еволюційний розвиток. Їх сучасна організаційна структура та механізм функціонування мають низку особливостей, однією з яких є виконання нетрадиційних операцій та послуг і швидке проникнення на фінансовий ринок, де головним посередником залишаються банківські установи.

Проблеми кредитно-кооперативного руху досліджували такі вчені як Браверман А. [5], Дельфінер М. [12], Ферберн Б. [38], Глен С. [8] та ін. Проте досвід щодо розвитку кредитних кооперативів у різних країнах світу вивчено недостатньо. Саме тому обрана тема викликає значний науковий інтерес.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження кредитних спілок та кооперативних банків у глобальному кооперативному русі. Відповідно до мети кваліфікаційної роботи ставляться наступні завдання:

- охарактеризувати природу кредитного кооперативу як соціального фінансового інституту;
- описати основні моделі сільських та міських кредитних кооперативів;
- визначити міжнародні кооперативні принципи як основу діяльності кооперативів та світового кооперативного руху;
- проаналізувати розвиток кредитних кооперативів у країнах Європи, країнах Північної Америки та країнах Балтії;
- розглянути глобальні тенденції розвитку кредитних кооперативів;
- дослідити сучасні проблеми розвитку кредитно-кооперативного сектору в умовах глобалізації.

Об'єктом дослідження є кредитна кооперація.

Предметом дослідження є кредитні спілки та кооперативні банки у глобальному кооперативному русі.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи використовувалися такі методи: аналізу та синтезу, порівняння, дослідження,

статистичні та графічні методи, логічне узагальнення результатів при формулюванні висновку та інші; системно-класифікаційний для розуміння основних моделей сільської та міської кредитної кооперації; аналіз – для оцінки діяльності кредитних кооперативів у країнах Європи та Північної Америки; системний аналіз – для пошуку шляхів вирішення сучасних проблем розвитку кредитно-кооперативного сектору в умовах глобалізації.

Інформаційною базою дослідження є монографічна література, статті зарубіжних та українських учених у періодичних виданнях, електронні ресурси мережі Інтернет, у тому числі офіційні сайти кредитних кооперативів та їх інфраструктурних інститутів.

Впровадження результатів дослідження. *Практична значущість дослідження* підтверджується «Довідкою про рекомендації щодо впровадження та використання результатів дослідження по кваліфікаційній роботі ТОВ «СКС КРС». Впровадження стосуються: 1) вивчення можливості щодо впровадження у роботі підприємства ТОВ «СКС КРС» кооперативного принципу сприяння освіті членів трудового колективу, що має підвищити ефективність роботи персоналу підприємства; 2) вивчення можливості щодо впровадження у роботі підприємства ТОВ «СКС КРС» кооперативного принципу благодійності й соціальної підтримки членів трудового колективу, що має підвищити ефективність роботи персоналу підприємства.

Значущість дослідження для навчального процесу підтверджується «Довідкою про рекомендації щодо впровадження та використання результатів дослідження по кваліфікаційній роботі в освітньому процесі Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» і полягає в наступному: 1) при викладанні дисципліни «Міжнародний кооперативний рух» у темі «Теоретичні основи кооперативного руху» включити матеріали автора щодо пояснення неприбуткової природи кооперативів; 2) при викладанні дисципліни «Кооперативний рух у країнах світу» використовувати матеріали автора щодо кредитних кооперативів у країнах Балтії; 3) у перелік тем рефератів до дисципліни «Кооперативний рух у країнах світу» додати тему «Сучасні проблеми розвитку кредитно-кооперативного сектору в умовах глобалізації».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Виконання кваліфікаційної роботи пов'язане з планом наукових досліджень Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки та торгівлі» на тему «Сучасні процеси глобалізації: рушійні сили, мегатренди, протиріччя» (0113U006220). Внесок автора полягає у висвітленні ролі кредитних кооперативів в економіках країн світу.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення та одержані результати досліджень представлені у *Збірнику наукових статей магістрів*. – Полтава : ПУЕТ, 2022. 270 с.

Публікації: Білокіз М.Б., Пожар А.А. Особливості виникнення та поширення кредитних кооперативів у країнах світу. *Збірник наукових статей магістрів*. Полтава : ПУЕТ, 2022. С. 109-113 [4].

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ КРЕДИТНО-КООПЕРАТИВНОГО РУХУ

1.1. Природа кредитного кооперативу як соціального фінансового інституту

За свою 150-річну історію кредитна кооперація пройшла складний еволюційний шлях, який мав свої особливості для кожної країни. Батьківщиною кредитної кооперації є Західна Європа, особливо Німеччина. Дев'ятнадцяте століття ознаменувалося значним економічним і соціальним прогресом для бізнесу, включаючи сільське господарство та дрібних міських виробників і підприємців. Передумовою виникнення та розвитку кредитної кооперації стала нагальна потреба суб'єктів господарювання в оборотних коштах, тобто фінансуванні. Отримання адекватного фінансування на вигідних для позичальника умовах відіграло ключову роль у досягненні економічних і соціальних вигод від господарської діяльності і водночас було однією з найскладніших проблем. Саме в цей період провідні мислителі та економісти Західної Європи звернулися до не надто нової, але багатообіцяючої ідеї самодопомоги населення – кооперації. В англійській мові слово кооперація означає працювати разом. Існує два рівні розуміння терміну кооперація. У загальному розумінні цей термін означає процес, який передбачає спільну діяльність окремих суб'єктів на основі об'єднаних економічних ресурсів з метою отримання конкретного цільового ефекту (економічного, соціального, психологічного) для учасників цієї діяльності.

Тому в даному випадку під кооперацією розуміються різні види коворкінгу. У вузькому розумінні кооперація – це специфічна організаційна форма коворкінгу. Воно трансформується в кооперативний рух, якому притаманні характерні риси та ознаки, що відокремлюють його від інших форм господарювання. Це і споживча, кредитна, житлова кооперація. Це породжує такі терміни, як кооперативна ідея,

кооперативне право [12].

Кооператив – організаційно-правова форма вираження кооперативної ідеї на практиці та здійснення діяльності кооперативу. Кооператив є лише однією з багатьох організаційних форм кооперації. Кооперація, як процес, може проявлятися в різноманітних організаційних формах, характер яких залежить від існуючих суспільних відносин [11].

Рухом кооперативного руху є прагнення людей покращити своє життя, допомогти собі та один одному, зберегти найважливіші соціальні, духовні, морально-етичні цінності, до яких належать демократія, справедливість, солідарність і взаємодопомога, рівність прав і обов'язків.

Соціальне значення кооперації виходить далеко за межі підтримки рівноваги в суспільстві. Людський рід виживав і розвивався переважно завдяки співпраці. До переваг кооперативної ідеї, кооперативного світогляду та кооперативної форми господарювання можна також віднести значний синергетичний ефект, який спостерігається при досягненні економічних, соціальних і моральних цілей. Кожен індивід має можливість досягти певних успіхів у своїй діяльності, і часто виникають труднощі в отриманні бажаних результатів. Співпраця – це не просто зусилля окремих людей, воно діє як мультиплікатор.

Кооперативна система управління має свої переваги як у сфері виробництва, так і в сфері послуг. Завдяки кооперації підвищується виробничий потенціал підприємств, установ та організацій, зменшуються витрати часу та коштів.

Основними джерелами кредиту на той час були банківська система та інститут лихварства. При цьому за кількістю та силою впливу в містах переважали банки, а в селі – лихварі. На думку М.Ф. Шкляра [39], сільські лихварі мали порівняно небагато грошей і діяли ізольовано від міського фінансового ринку, що значно посилювало їх монопольне становище. Тому відсотки сільських лихварів у п'ять і більше разів перевищували міські. У місті були значні труднощі з отриманням кредиту. Банківські установи вимагали від позичальників надійної застави, як правило, це було нерухоме майно. Крім того, процедура отримання кредиту була складною та тривалою. Ці обставини стали передумовами для пошуку нової форми кредитних установ, які б

задовольнили потреби населення у швидких і недорогих кредитах. Такою формою кредитної організації була кредитна кооперація, і насамперед її первинна ланка – кредитна кооперація.

Місія та функції кредитних кооперативів є як економічними, так і соціальними. При цьому соціальна функція кооперативів хоч і стоїть на другому місці після господарської, але все ж є дуже важливою [30]. Основні принципи діяльності кредитних кооперативів, визначені на Конгресі Міжнародного кооперативного альянсу, що відбувся в 1995 році в Манчестері, викладені в «Заяві про кооперативну ідентичність» [13] і мають, перш за все, соціальну спрямованість.

Таким чином, метою кредитного кооперативу є задоволення фінансових потреб його учасників, але, на відміну від комерційних фінансових установ, на основі соціально-етичних, моральних і справедливих принципів: добровільності та відкритості членства; демократичне членство та контроль; господарська участь членів у створенні та діяльності кооперативу; самостійність і незалежність кооперативу; навчання та підвищення кваліфікації членів і працівників кооперативу; кооперація між кооперативами; сприяння розвитку кооперативних громад (табл. 1.1).

Навпаки, діє принцип нарахування кредитними кооперативами мінімальних відсотків на вклади членів, що унеможливорює створення необоротних коштів, ведення рантьє життя. Соціальна функція кредитних кооперативів у цьому випадку полягає в тому, щоб допомогти членам вести трудовий і чесний спосіб життя. Соціальна місія кредитних кооперативів також полягає у створенні певної системи рівноваги в суспільстві, позбавляючи сторони (кредитора і боржника) можливості наживатися одна на одній, оскільки саме в кредитній кооперації ці сторони об'єднуються і виступають як ціле.

Другим принципом роботи є розподіл економічного результату діяльності кредитного кооперативу на кінець року відповідно до того, наскільки члени користуються послугами кооперативу. Частина коштів, отриманих у вигляді відсотків за кредит і не витрачених протягом року на операційну діяльність кредитного кооперативу, розподіляється між членами кооперативу.

Цей принцип дії підтримує основний принцип справедливості, дозволяючи

членам отримувати розподілені кошти залежно не від пайового внеску, а від особистої активності у користуванні послугами кооперативу [17].

Таблиця 1.1 – Основні кооперативні принципи соціальної спрямованості [70]

Принципи	Його значення для соціального розвитку суспільства
Принцип рівності учасників кооперативу	Пропагує ідеал рівноправних людських стосунків, покращує стосунки між членами кооперативу, виховує почуття людської гідності.
Принцип спільного управління кооперативом усіма його членами	Цей принцип походить від першого і відіграє дуже важливу роль у створенні демократичного суспільства на мікрорівні. Можливість участі кожного члена в управлінні кооперативом передбачає більш об'єктивне волевиявлення кожної окремої громади і унеможливорює будь-який примус.
Принцип солідарної відповідальності членів кооперативу	Зумовлює підвищення ступеня відповідальності, оскільки кожен член кооперативу сприймає можливі витрати та збитки як свої власні і, фактично, у разі таких втрачає частину прибутку, яка в кінці року розподіляється між членами. .
Принцип взаємодопомоги	Взаємодопомога при цьому може бути не тільки матеріальною, а й морально-духовною. Цей принцип є одним із найважливіших принципів кооперації і, зокрема, кредитної кооперації. Це підвищує ступінь довіри та добрих стосунків між членами, сприяє підвищенню рівня сформованості морально-етичних цінностей у спільноті кооперативу, а через це – і в суспільстві в цілому.
Принцип релігійно-політичного нейтралітету	Запобігає суперечкам і ускладненням у стосунках членів на релігійному та політичному ґрунті. Цей принцип також запобігає будь-якій залежності кооперативів від релігійних чи політичних інституцій та організацій.
Принцип обмеження географічної зони діяльності кооперативу	Забезпечує ситуацію, коли більшість членів кооперативу знають або мають можливість знати один одного особисто, що підвищує ступінь відповідальності один перед одним, а отже – і ступінь ефективності кооперативного інституту.
Принцип сприяння освіті та іншій суспільно корисній діяльності	Кооперативні організації, і зокрема кредитна кооперація, часто виступають ініціаторами та засновниками різноманітних просвітницьких заходів і навіть навчальних закладів, підвищуючи тим самим рівень освіченості та моральності членів кооперативу та суспільства в цілому.
Принцип кооперації з іншими кооперативами	Він спрямований на розвиток потужної кооперативної системи самопомоги для членів

Третій принцип роботи – рівномірне фінансування членами кооперативу. Ресурси, необхідні для функціонування кредитного кооперативу, залучаються як за рахунок відрахувань частки економічного результату фінансової діяльності кооперативу, так і за рахунок внесків учасників, які можна поділити на вступні, цільові та пайові.

Вхідні внески не повертаються і переходять у власність кооперативу. Пайові

внески, які також є умовою вступу до кооперативу, можуть бути повернуті особі при виході з кооперативу.

Пайовий внесок за розміром може бути рівним для всіх або пропорційним передбачуваному розміру користування послугами члена кредитного кооперативу. В обох випадках спосіб визначення розміру внесків відповідає принципу справедливості. Цільові внески мають суто економічний зміст і не пов'язані з базовими або оперативними засадами кооперації.

Існує тісний зв'язок між загальними, основними кооперативними принципами та принципами діяльності кредитної кооперації. Слід зазначити, що принципи діяльності тісно пов'язані з основним принципом рівності членів і таким чином сприяють встановленню та підтримці рівності в кооперативному співтоваристві.

Принцип солідарної відповідальності учасників є значущим за кількістю соціальних наслідків, на які він впливає. Крім рівноправності відносин, це також підвищує ступінь відповідальності учасників, їх об'єктивне волевиявлення.

Принцип взаємодопомоги разом із принципом співробітництва з іншими кооперативами та сприяння просвітницькій діяльності призводять до підвищення ступеня довіри та добрих стосунків між членами, підвищення рівня їх освіченості та морального розвитку. Усі основні соціальні наслідки принципів кооперативу, а саме: рівноправність відносин між членами, об'єктивне волевиявлення членів, підвищення ступеня їх відповідальності, політична та релігійна незалежність членів кооперативної громади, зростання довіри та добрих стосунків між членами, підвищення рівня довіри та добробуту членів кооперативу, підвищення їх освіченості та духовності – можна коротко охарактеризувати як передумови для встановлення соціальної справедливості та демократії. Саме справедливість і демократія є головними ідеалами, до яких прагнули піонери та основоположники кооперативного руху та думки, які сьогодні приваблюють мільйони людей [5].

Повертаючись до збитковості кооперативів, необхідно визначити цей принцип як важливий для розуміння сутності кредитної кооперації, оскільки він демонструє їх принципову відмінність від інших кредитних установ, і насамперед – комерційних банків, а тому заслуговує на особливу увагу.

Усвідомлення збитковості кредитних кооперативів їх керівним складом, пересічними членами та широким загалом має велике значення для поширення кредитно-кооперативного руху та його розвитку в правильному напрямку, визначеному його основними принципами та принципами діяльності [21].

На перший погляд, існує протиріччя між неприбутковістю кредитного кооперативу та нібито реальними доходами від кредитної діяльності [16].

Вирішення цього протиріччя полягає в шести детермінантах неприбуткової діяльності, показаних на рисунку 1.1, трьох негативних і трьох позитивних.

По-перше, збитковість можна визначити як «беззбитковість», тобто роботу на межі самоокупності. Проведення кредитної діяльності природно потребує певних витрат. Але ці витрати покриваються не прибутком, а доходом від цієї діяльності, оскільки прибуток – це різниця між доходом і витратами. Таким чином, у випадку, коли доходи дорівнюють витратам, прибуток цілком може дорівнювати нулю. І якщо для комерційної організації така діяльність не має сенсу, то для кооперативу вона природна, оскільки його метою є надання послуг своїм членам, і ця мета досягається. На практиці такий баланс доходів і витрат зустрічається рідко, але, на відміну від суб'єктів підприємницької діяльності, він є бажаним і ідеальним для кредитних кооперативів.

По-друге, некомерційна діяльність означає некомерційну діяльність. Це твердження впливає з розуміння мети будь-якого комерційного підприємства – отримати якомога більший прибуток. Метою створення та діяльності кооперативу є задоволення потреб членів, у кредитних кооперативах – потреби у кредитуванні та розміщенні власних коштів на зберігання. Може виникнути питання, чи отримують члени кооперативу відсотки, нараховані за вкладками, але це прибуток не кооперативу, а його членів як клієнтів [32].

По-третє, неприбуткова діяльність, як правило, не обходиться без прибутку, тобто кооператив все одно отримує прибуток, оскільки на практиці розрахувати спосіб діяльності, при якому витрати точно дорівнюють доходам, практично неможливо. Тому вибір на користь прибутку, а не збитку є логічним. Інша річ використання прибутку. В суб'єктах господарювання прибуток закономірно

розподіляється між власниками пропорційно вкладеним у бізнес коштам. Для кредитних кооперативів в ідеалі нарахування мінімальних відсотків на паї та спрямування прибутку переважно на формування резервного капіталу, покликаного забезпечити фінансову стійкість кооперативу. Таким чином, пріоритетом у використанні прибутку на зміцнення кооперативу перед збагаченням власників є доказ збитковості.

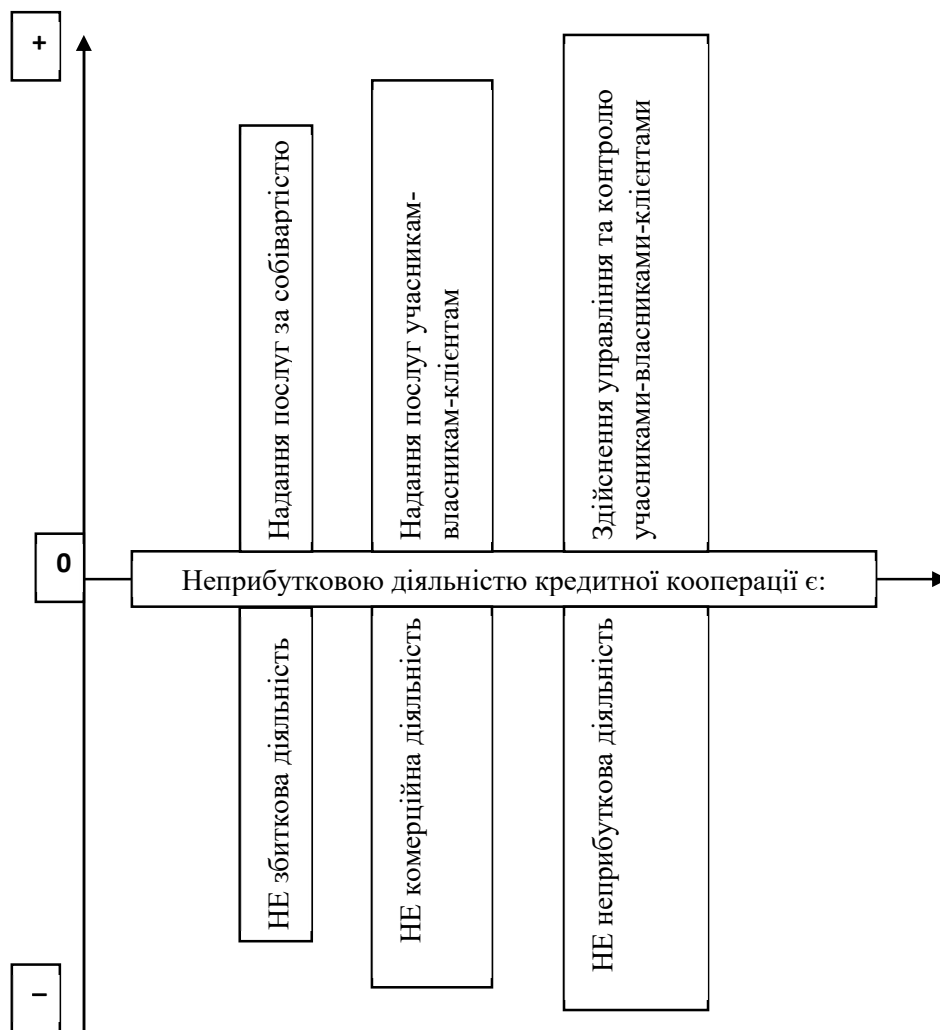

Рисунок 1.1 – Сутність некомерційної діяльності кредитної кооперації

По-четверте, надання послуг за собівартістю є ознакою неприбутковості діяльності кредитних кооперативів. У сучасних умовах ця теза може бути піддана сумніву та критиці, оскільки часто фактична вартість послуг кредитної кооперації майже не відрізняється від банківської. Тому слід зазначити, що метою діяльності

кооперативів є надання послуг за ціною, максимально наближеною до собівартості. У сучасних ринкових умовах, конкуруючи з банківськими установами, кредитні кооперативи повинні залучати кошти населення на умовах не менш привабливих, ніж ті, що пропонуються банками. У результаті відсоткова ставка за кредитом має бути достатньо високою, щоб покривати депозитні виплати. Таким чином, вартість процесу кредитування досить значна. Але при цьому комерційні кредитні установи встановлюють максимально можливий відсоток за кредит, сподіваючись отримати максимально можливий прибуток; кредитні кооперативи мають на меті не отримання прибутку, а надання послуг членам. Тому встановлення цін на кредитні послуги кооперативів відбувається лише з урахуванням необхідності покриття витрат.

По-п'яте, неприбутковість кредитних кооперативів підтверджується тотожністю їх власників і клієнтів в одній особі, якою є особа члена. Комерційні підприємства надають послуги клієнтам, а власники отримують прибуток від діяльності підприємства. З цієї точки зору прибуткова діяльність кредитного кооперативу взагалі неможлива, оскільки і платники, і одержувачі коштів у цьому випадку одні і ті ж – члени цього кредитного кооперативу.

По-шосте, здійснення членами кредитного кооперативу функцій управління та контролю за діяльністю також свідчить про неприбутковість. Дії комерційних установ спрямовані, перш за все, на максимізацію прибутку, а тому визначаються та коригуються стороною, яка повинна отримувати прибуток – власниками. Водночас з метою збільшення прибутку можна підняти ціну на послуги, змінити асортимент і кількість послуг, що надаються, географічне розташування установи чи підприємства.

Відмінність кредитних кооперативів від комерційних банківських установ, крім неприбуткових і соціальних аспектів діяльності, полягає також в економічних цілях, організаційній формі, офіційному статусі, методах управління, формах власності, видах послуг, складі споживачів послуг, розмірі та структура капіталу, цільові сегменти економіки (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Аспекти якісної різниці між кредитними кооперативами та комерційними банками [11]

Якісний аспект	Кредитний кооператив	Комерційний банк
Соціальна ціль	Забезпечення фінансових потреб членів шляхом співпраці та самодопомоги	Забезпечення фінансових потреб клієнтів шляхом продажу їм фінансових послуг
Економічна ціль	Дешевший і легший доступ до фінансових послуг для учасників	Отримання прибутку власниками від продажу фінансових послуг клієнтам
Організаційна форма	Кооператив	Приватне підприємство, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю
Офіційний статус	Некомерційна, громадська організація	Комерційна організація
Право власності	Колективний, відносно необмежений: усі члени є власниками; кількість учасників може вільно зростати	Приватний або колективний, лімітований
Методи управління	Демократичний(принцип один учасник – один голос)	Індивідуальний чи колективний (пропорційно частці власності на частку в капіталі підприємства)
Види послуг, що надаються	Деякі види фінансових, консалтингових та освітніх послуг	Широкий асортимент фінансових послуг
Споживачі послуг	Тільки члени кооперативу (вони ж і власники)	Клієнти банку (як правило, не є власниками)
Розмір та структура капіталу	Відносно невеликий статутний капітал, який постійно зростає. Зацікавленість у збільшенні резервного капіталу	Відносно великий основний акціонерний капітал. Відсутність великої зацікавленості у збільшенні резервного капіталу
Цільові сегменти національної економіки	Присадибні та сільськогосподарські господарства, малий бізнес	Промисловість, торгівля, аграрний сектор, домогосподарства

Кредитні кооперативи контролюються членами, які одночасно є клієнтами. Тому максимізація прибутку, на відміну від задоволення потреб членів, не входить до переліку пріоритетів діяльності кредитних кооперативів, що також свідчить про їх збитковість.

Таким чином, дослідження понятійного апарату кредитної кооперації, історичних, соціальних та економіко-фінансових аспектів діяльності кредитної кооперації, а також системи принципів її діяльності дозволило розглядати кредитну

кооперацію як унікальну та оригінальну організаційну форму задоволення потреб фінансові потреби населення шляхом самозабезпечення, принципово відрізняється від інших традиційних кредитних установ (банків і ломбардів).

1.2. Основні моделі сільських і міських кредитних кооперативів

Кредитна кооперація історично виникла у двох основних формах. Видатні німецькі кооператори та громадські діячі Герман Шульце-Деліч і Фрідріх Райффайзен майже одночасно, незалежно один від одного, запропонували два принципово відмінних підходи до організації кооперативного кредитування: перший для міського населення, другий – для селян.

Відповідно, існувало два типи кредитних кооперативів: кредитні товариства (часто звані сільськими позичковими товариствами) Ф. Райффайзена та ощадно-позичкові товариства (також звані народними банками) Г. Шульце-Деліча. Це були дві різні моделі кооперативного кредитування, кожна з яких була адаптована до певного соціального середовища. З Німеччини вони поширилися в інші країни, і сьогодні кредитна співпраця в будь-якій країні базується або на моделі Райффайзена, або на моделі Шульце-Деліча, з деякими відмінностями, викликаними особливостями національного законодавства. У деяких країнах обидві форми співіснують, і можуть бути змішані версії. Тому розуміння природи сучасної кредитної кооперації неможливе без аналізу особливостей цих класичних форм. Кредитне товариство «Райффайзен» діяло на основі специфічних організаційно-економічних принципів, об'єднаних в одну систему [38]. У книзі «Кредитні товариства як засіб від бідності селян, фабричних робітників і ремісників» Райффайзен описав і обґрунтував свою систему фінансової самопомоги сільського населення. Але, викладаючи свої погляди в цій книзі, він не подав вичерпного переліку організаційно-економічних засад системи фінансової самопомоги селян. Тому різні дослідники, аналізуючи зміст книги, на власний розсуд ідентифікують окремі положення як «принципи

Райффайзена» [22]. Наприклад, Г. Вольф виділив [5] вісім принципів системи Райффайзена: 1. Відмова від вступного та пайового внесків; 2. Відсутність виплати дивідендів учасникам; 3. Спрямування чистого прибутку товариства до резервного та установчого фондів, які є власністю товариства, а не його учасників; 4. Вільна робота членів правління та ради кооперативу; 5. Локалізація, тобто обмеження сфери діяльності компанії; 6. Необмежена майнова відповідальність учасників; 7. Надання кредитів тільки членам; 8. Надання кредитів виключно на виробничі цілі. Найважливішими, фундаментальними принципами кооперативів Райффайзен можна вважати наступні положення: 1. Відсутність статутного капіталу (членські внески);

2. Необмежена відповідальність учасників за боргами товариства;

3. Обмеження сфери діяльності товариства (щоб усі члени знали один одного);

4. Надання кредитів тільки членам кооперативу з урахуванням особи позичальника;

5. Вільна робота у виборних органах управління та демократичний контроль в організації. [7]

Розглянемо кожен із цих принципів окремо, їх співвідношення та особливості створюваної ними системи в комплексі.

Перший принцип Райффайзена: відсутність пайового капіталу в кооперативі. Цей принцип, на перший погляд, здається абсурдним. Адже жодна організація, в принципі, не може існувати без капіталу, який вносять власники при її заснуванні та використовують для виконання статутних завдань. Якщо кооператив створюється для надання кредитів, то логічно, що він має формувати за рахунок пайових внесків членів статутний капітал, який потім буде використовуватися для надання кредитів.

Чому Райффайзен був противником акціонерного капіталу? Справа в тому, що суспільства, як правило, створювалися невеликою кількістю людей. Щоб отримати достатній капітал для надання позик, кооператив мав встановити велику частку для кожного члена. Але на той час переважна більшість фермерів не мала достатньо грошей, щоб робити паї значних розмірів. Це могли собі дозволити лише окремі власники. Тому великий розмір паю обмежив доступ до суспільства для багатьох фермерів. Встановлення паю відкривало можливість вступу до кооперативу

середняків і бідняків, але не дозволяло сформувати достатню суму для надання позик. Тож у цьому випадку кооператив потребував сторонньої допомоги.

Перші райффайзенівські товариства отримували капітал на благодійній основі: заможні селяни (землевласники, духовенство та ін.) забезпечували кредитні кооперативи необхідними капіталами. Його необхідно повернути після зміцнення кооперативу. Але якби всі кредитні кооперативи створювалися на основі благодійної допомоги ззовні, вони не могли б набути широкого поширення.

Насправді життя внесло свої корективи, і вищевказана дилема з часом знайшла цікаве логічне вирішення. Перші кредитні кооперативи зміцніли, утворили власні асоціації, які змогли надавати кредити починаючим підприємствам, забезпечуючи їх необхідним капіталом для початкового розвитку. Сільська кредитна кооперація отримала міцну основу для свого розвитку, з часом почала функціонувати без сторонньої допомоги і водночас уникла необхідності формування статутного капіталу за рахунок великих пайових внесків.

Другий принцип Райффайзена – необмежена відповідальність членів кооперативу за боргами кооперативу – став основою, яка забезпечила довіру кооперативу з боку кредиторів. Цей принцип знаходить відображення в силі кооперативного об'єднання. Окремі недостатньо платоспроможні господарства, об'єднані міцним зв'язком взаємної спільної відповідальності, разом становлять міцну, достатньо платоспроможну одиницю. І чим більше членів у вас в цій організації, тим вище її платоспроможність.

Звичайно, солідарна відповідальність членів викликала довіру і повагу з боку кредиторів і значно підвищувала платоспроможність кооперативу. Майно кількох сотень селянських господарств (членів кооперативу) було надійним забезпеченням і дозволило підприємству отримати великий і довгостроковий кредит для формування початкового капіталу. Комерційні банки, які не бажали мати справу з одноосібними дрібними господарствами і, як правило, відмовляли їм у кредитуванні, але надавали кредити кредитному товариству як надійному позичальнику. Крім того, така форма забезпечення зобов'язань кооперативу завоювала довіру людей, і багато з них були готові вкладати свої кошти на ощадні та поточні рахунки, відкриті кооперативом.

Таким чином, в кредитних кооперативах Райффайзен основою діяльності став не пайовий капітал, а довіра кредиторів до кооперативу. Тому в організаціях Райффайзен не було необхідності в пайових внесках і створенні їх початкового капіталу. Підприємство почало працювати на кошти, залучені під солідарну відповідальність. Це дозволяло навіть найбіднішим селянам ставати членами кредитних товариств.

Третім принципом Райффайзена було обмеження сфери діяльності кооперативу (у літературі його часто називають принципом локалізації). Цей принцип на перший погляд виглядає нелогічним. Адже кожна організація зацікавлена в максимальному розширенні масштабів своєї діяльності. Тому кредитний кооператив має бути зацікавлений охопити якомога більшу територію та залучити якомога більше учасників. Але товариства Райффайзен зробили навпаки. Вони обмежили сферу своєї діяльності. Найоптимальнішою Райффайзен вважав територію діяльності товариства в межах однієї церковної парафії. Максимальною площею для кредитного товариства вважалася територія, на якій проживало до 1500 чоловік. На практиці середня кількість членів товариств Райффайзен була значно меншою.

Логіка принципу локалізації була зумовлена необмеженою солідарною відповідальністю членів кооперативу за його боргами. Звичайно, щоб погодитися нести відповідальність за вчинки людини, потрібно добре знати його особисті якості. Крім того, необхідно знати його платоспроможність та ефективність управління. Отже, обмеження сфери діяльності кооперативу сприяло тому, що його учасники, які несли солідарну відповідальність за його боргами, добре знали один одного, а управління мало можливість стежити за змінами фінансового та майнового стану членів та цільове використання кредиту.

Четвертий принцип Райффайзена полягав у наданні кредитів лише членам кооперативу та з урахуванням особистості позичальника. Важливо, хто і на які цілі отримує кредит.

П'ятим принципом Райффайзена була вільна робота членів виборних органів товариства та демократичний контроль в організації. Принцип роботи органів управління кооперативу на добровільних засадах був зумовлений потенційно

невеликим розміром кредитного кооперативу та бажанням зменшити витрати на діяльність. Передбачено, що у разі, коли члени виборних органів не отримують винагороди за роботу в товаристві, до керівних органів товариства входять люди, які лише з інтересу та бажання допомогти односельцям беруть на себе певні обов'язки. Ці люди отримують не матеріальну, а моральну винагороду за свою працю, а якщо врахувати, що територія товариства обмежена, це значно підвищить їх авторитет у громаді.

Шостим принципом Райффайзена було створення в кожному кооперативі спеціального «неподільного фонду». Райффайзен запропонував спрямувати дві третини чистого прибутку кооперативу на формування цього фонду, який мав би подвійну мету: 1) доки існує кооператив, фонд належить товариству. Він буде зростати і з часом забезпечить фінансову незалежність кооперативу; 2) при ліквідації кооперативу цей фонд не розподіляється між членами кооперативу, а передається об'єднанню кредитних кооперативів, яке надає його іншому кредитному кооперативу, що створюється на цій території. Такий механізм має забезпечити безсмертя кожного колись створеного кредитного товариства. Ідея неподільності фонду виглядала привабливою для створення системи, але не знайшла належної підтримки з боку кредитних кооперативів, які використовували переважно лише механізм формування власних коштів.

Цей принцип передбачає, що плату за роботу може отримувати лише скарбник.

Сьомим принципом Райффайзена було поступове перетворення кредитної кооперативи в універсальну сільську кооператив. Кредитні операції, на думку Райффайзена, не повинні бути єдиним бізнесом кооперативу. Кредитне товариство мало стати сільським кооперативом універсального типу: крім надання позик, воно мало допомагати своїм членам робити заощадження, купувати необхідні засоби виробництва, збувати їхню продукцію, організовувати для своїх членів курси та лекції з сільського господарства, підвищувати економічний, моральний та інтелектуальний рівень хліборобів [18].

Таким чином, принципи кредитних кооперативів Райффайзен були взаємопов'язані і разом створили сильну, життєздатну кооперативну форму

фінансової самодопомоги для фермерів. Ця модель була орієнтована на фермерів, але знайшла велику підтримку серед інших соціальних груп села.

Герман Шульце-Деліч запропонував іншу модель кредитної кооперації, яка принципово відрізнялася від кооперативів Райффайзен, оскільки мала інший фінансовий механізм. Ця модель отримала назву Народний банк, або ощадно-позичкове товариство, і була створена для задоволення фінансових потреб переважно міських жителів: ремісників, службовців та інших верств міського населення [6].

Робота в містах, особливо великих, де люди мало знають один про одного, вимагала специфічних підходів до організації фінансової взаємодопомоги. Тому ощадно-позичкові кооперативи Шульце-Деліча, маючи кооперативний характер і засновані на кооперативних засадах, будували свій фінансовий механізм на принципах, подібних до тих, що застосовуються банками та іншими фінансовими установами. Метою першого народного банку Шульце, згідно зі статутом, було забезпечення його членів коштами. Їх джерелом були паї учасників, членські внески, резервний капітал, а також депозити та позикові кошти. Пай і вступний внесок можна було сплатити відразу або частинами. Керували товариством загальні збори, комітет і управа. Загальні збори, згідно зі статутом, мали скликатися кожні три місяці, а для поточної роботи обирали комісію у складі голови, скарбника та ревізора, які складали правління кооперативу, та дев'яти членів. Статут також передбачав інститут почесного членства. Почесними членами кооперативу були ті, хто брав участь у його роботі і робив внески, але не звертався за позикою. Почесні члени могли брати участь у загальних зборах і займати певні посади в кооперативі. Кредити надавалися на термін до 3 місяців за ставкою 8% річних. Термін кредиту можна продовжити не більше ніж на 3 місяці під 10% річних.

Це були основні принципи перших ощадно-позичкових кооперативів Шульце. Згодом суспільства Шульце-Деліча стали характеризуватися такими особливостями:

1. Кооперативи мали значний власний капітал, сформований за рахунок пайових внесків членів.
2. Членство в товаристві не обмежувалося.
3. По можливості нараховувалися дивіденди, і вони були більшими, ніж

відсотки на позикові кошти.

4. Процентна ставка за кредитом була високою, але трохи нижчою, ніж в інших фінустановах.

5. Перелік фінансових послуг кооперативу був подібний до переліку банківських послуг.

6. Праця членів правління оплачувалася.

7. Члени позичково-ощадної кооперативи несли необмежену відповідальність за її боргами. Лише пізніше закон дозволив створювати ощадно-позичкові кооперативи з обмеженою відповідальністю.

8. Члени ощадно-позичкових товариств часто були пасивними. Це було однією з характерних рис суспільств Шульце-Деліча. Широке членство означало, що члени майже не знали один одного. У багатьох ощадно-позичкових товариствах Шульце-Деліча не було кооперативного духу взаємодопомоги, члени не брали участі в загальних зборах. Пасивності членів сприяла також їхня обмежена відповідальність за боргами кооперативу.

9. Часто послуги надавалися не лише членам кооперативу [2].

Це були основні риси ощадно-позичкових кооперативів Шульце-Деліча, які були дуже схожі на банки. Тому їх і назвали народними банками.

Це були класичні моделі кредитної кооперації. Вони виникли в середині XIX століття в Німеччині і почали поширюватися по світу, отримуючи в різних країнах різні назви і набуваючи специфічних рис залежно від історичних традицій національних кооперативних рухів і особливостей місцевого законодавства.

Сьогодні кредитні кооперативи функціонують під різними назвами: Volksbanken і Raiffeisenbanken у Німеччині; Rabobank у Нідерландах, Credit Agricole та Credit Mutuel у Франції, Co-operative Bank в Індії, Уганді та багатьох інших країнах, Банк кооперативів у США, кредитні спілки в США, Канаді, Великобританії, Кореї, Австралії та багато інших країнах, Spoldzielcza Kasa Oszczednosciowo-Kreditowa (спільна ощадно-позикова каса) у Польщі, Saisses populaires (народна скарбниця) у провінції Квебек, Канада, Credit mutuel (взаємний кредит) у Перу та багатьох інших країнах, Cooperativas de Ahorro у Credito (ощадно-позичкові кооперативи) у багатьох

країнах Латинської Америки. Кредитні кооперативи зустрічаються також під такими назвами: Національний банк, Взаємний банк, Товариство взаємного кредиту, Кредитне товариство, Ощадно-позичкове товариство, фінансова кооперація, сільська каса, каса Райффайзена, каса взаємодопомоги та ін.

Залежно від рівня економічного розвитку та специфіки національного законодавства кредитна кооперація в кожній країні має свої особливості.

У деяких країнах це невеликі незалежні організації, які надають широкий спектр фінансових послуг своїм членам, в інших країнах це фінансові установи, які мало чим відрізняються від комерційних банків; або це досить потужні, багаторівневі фінансово-кредитні системи, які надають широкий спектр банківських послуг.

Але як би не називалися ці фінансові кооперативи, на якому б етапі розвитку вони не перебували, їх діяльність базується на базових моделях Ф. Райффайзена чи Г. Шульце-Деліча, адаптованих до конкретних умов кожної країни.

1.3. Міжнародні кооперативні принципи – основа діяльності кооперативів та світового кооперативного руху

Кооперативи в усьому світі діють відповідно до однакових основних принципів і цінностей, прийнятих Міжнародним кооперативним альянсом. Коріння цих принципів кооперативи ведуть до першого сучасного кооперативу, заснованого в Рочдейлі, Англія, у 1844 році.

1. Відкрите та добровільне членство. Членство в кооперативі відкрите для всіх людей, які можуть розумно користуватися його послугами та готові взяти на себе обов'язки членства, незалежно від раси, релігії, статі чи економічного становища.

2. Демократичний членський контроль. Кооперативи – це демократичні організації, керовані їхніми членами, які беруть активну участь у визначенні політики та прийнятті рішень. Представники (директори/підкувальники) обираються серед членів і підзвітні їм. У первинних кооперативах члени мають рівні права голосу (один

член, один голос); кооперативи на інших рівнях організовані демократично.

3. Економічна участь членів. Члени кооперативу роблять справедливі внески в капітал свого кооперативу та демократично контролюють його. Принаймні частина цього капіталу залишається спільною власністю кооперативу. Члени розподіляють надлишки для будь-якої або всіх із наступних цілей: розвиток кооперативу; створення резервів; отримання вигоди членів пропорційно їхнім операціям з кооперативом; та підтримка інших заходів, схвалених членами.

4. Автономія та незалежність. Кооперативи є автономними організаціями самопомоги, контрольованими їхніми членами. Якщо вони укладають угоди з іншими організаціями, включаючи уряди, або залучають капітал із зовнішніх джерел, вони роблять це на умовах, які забезпечують демократичний контроль, а також їх унікальну ідентичність.

5. Освіта, навчання та інформація. Навчання та навчання членів, обраних представників (директорів/довіrenих осіб), генеральних директорів і працівників допомагають їм ефективно сприяти розвитку своїх кооперативів. Повідомлення про природу та переваги кооперативів, особливо з широкою громадськістю та лідерами громадської думки, допомагає підвищити розуміння кооперативів.

6. Кооперація між кооперативами. Співпрацюючи через місцеві, національні, регіональні та міжнародні структури, кооперативи покращують послуги, зміцнюють місцеву економіку та ефективніше задовольняють соціальні потреби та потреби громади.

7. Турбота про громаду. Кооперативи працюють над сталим розвитком своїх громад через політику, яку підтримують члени.

Співзвучні з наведеними вище й принципи, прийняті Всесвітньою Радою кредитних спілок, яка об'єднує майже 38 тисяч кредитних кооперативів із 92 країн, членами яких є понад 100 мільйонів осіб. В преамбулі до ухвалених в серпні 1984 року Міжнародних принципів діяльності кредитних спілок сказано що вони базуються на філософії кооперації. Ці принципи викладені наступним чином:

Демократична структура:

1) Відкрите та добровільне членство. Членство в кредитній спілці є відкрите для

всіх, хто відповідає вимогам певної спільності, хоче користуватись послугами і готовий прийняти відповідальність, пов'язану із членством.

2) Демократичний контроль. Члени кредитної спілки мають рівні права в голосуванні (один член – один голос) та прийнятті рішень стосовно діяльності спілки, незалежно від суми їх заощаджень чи вкладів до спілки. Голосування в кредитних спілках може бути пропорційне чи репрезентаційне, у відповідності до демократичних принципів. Кредитна спілка є незалежна в межах законодавства, яке визнає кредитну спілку як кооперативну установу, яка служить своїм членам та контролюється ними. Посади в органах управління кредитної спілки є добровільними та неоплачувані. Кредитна спілка може лише повертати витрати, понесені в зв'язку із виконанням громадської роботи.

3) Відсутність дискримінації. Кредитні спілки не дискримінують за расовою, національною, релігійною, політичною чи іншою ознакою, дотримуються рівноправ'я між чоловіками та жінками.

Послуги членам.

4) Послуги для членів. Послуги кредитної спілки спрямовані на покращення економічного та соціального стану всіх членів.

5) Розподіл між членами. Для стимулювання вкладання членами заощаджень до кредитної спілки, що забезпечує можливість надання позичок та інших послуг, на заощадження та вклади членів мають нараховуватись відсотки, в залежності від фінансових можливостей кредитної спілки. Надлишок доходів над витратами кредитної спілки (до яких включаються і відсотки на вклади – прим. авт.), який виникає в процесі її діяльності, після формування резервів і виплати обмежених дивідендів на паї (якщо такі існують), належить всім членам та має бути використаним для добра всіх членів, а не окремої групи. Надлишок може бути виданий членам пропорційно їхнім операціям з кредитною спілкою у формі прибутку чи звороту процентів, або використаний для покращення роботи чи розширення послуг для членів.

6) Творення фінансової стабільності. Головним обов'язком кредитної спілки є укріплення фінансового стану, включаючи формування відповідних резервів та

внутрішній контроль, що забезпечить подальше існування спілки та надання послуг членам.

Соціальні цілі.

7. Освіта та виховання. Кредитні спілки активно заохочують своїх членів, керівників, працівників, а також всієї громади до навчання економічним, соціальним, демократичним принципам кредитних спілок, а також принципу допомоги самим собі через взаємодопомогу. Сприяння бережливості та розумному користуванню кредитом, ознайомлення з правами та обов'язками членів є дуже важливим для кредитних спілок, які мають подвійну соціальну та економічну природу та прагнуть до найкращого задоволення потреб членів.

8. Кооперація між кооперативами. Виходячи із своєї філософії та практики, що склалась, кредитні спілки, виходячи із своїх можливостей, співпрацюють з іншими кредитними спілками, кооперативами та їх асоціаціями на місцевому, національному та міжнародному рівнях щоб краще служити інтересам своїх членів та їхній громаді.

9. Соціальна відповідальність. Втілюючи ідеали та вірування перших кооператорів, кредитні спілки дбають про гуманний та соціальний розвиток людини і суспільства. Їхній справедливий соціальний світогляд простягається від особистого добробуту людини до добробуту суспільства, в якому людина живе та працює. Ідеалом кредитних спілок є розповсюдження послуг на всіх, хто їх потребує та може вживати. Кожна людина є або членом, або потенційним членом кредитних спілок і тому потрапляє в сферу інтересів та турбот кредитної спілки. Приймання рішень кредитними спілками мають здійснюватись із врахуванням інтересів суспільства, в якому знаходиться кредитна спілка та живуть її члени.

В.В. Зіновчук відзначає, що трактування кооперативних принципів було зроблено й Міністерством сільського господарства США у спеціальному звіті Конгресу в 1987 р., де в найбільш концентрованому вигляді розкрито сучасний підхід до визначення суті кооперативу, як форми бізнесу, орієнтованого на тих, хто користується його послугами. Ці принципи являють собою найбільш сприйнятливі істини або закони, що сприяють виникненню і розвитку спільних дій сільськогосподарських виробників у агробізнесі.

Таких принципів визначено лише три, але їх можна прослідкувати у роботі кожної кооперативної організації у сільському господарстві США:

1. Принцип отримання вигоди тими, хто користується кооперативом. Вигоди отримуються у формі:

а) розподілу чистого доходу пропорційно роботі, виконаній через кооператив кожним його членом;

б) вигідних цін (нижчих від ціни посередників у постачанні та наданні послуг та вищих – у сфері реалізації продукції), або іншими словами – обслуговування за собівартістю;

в) виходу на ринок збуту, постачання і послуг, що неможливо без спільних дій товаровиробників;

2. Принцип володіння кооперативом тими, хто користується його послугами. Власність клієнтів може створюватися за рахунок:

а) прямих інвестицій;

б) частини чистого доходу, розподіленого у відповідності з роботою, виконаною через кооператив;

в) включення відрахувань на капіталовкладення в ціну постачання кожної одиниці поставок або відповідним зменшенням реалізаційної ціни одиниці власної продукції;

3. Принцип контролю кооперативу тими, хто користується його послугами. Такий контроль досягається:

а) рівномірним голосуванням (один член кооперативу – один голос);

б) або пропорційним голосуванням у відповідності з обсягом роботи, виконаної через кооператив (стимулювання активного використання кооперативу);

в) або пропорційним голосуванням у відповідності з розміром пайового капіталу (стимулювання інвестицій). Зрозуміло, що у даному випадку мова йде не про базові, а про операційні кооперативні принципи, які більш детально описують особливості діяльності та специфічну природу кооперативів.

У своєму дослідженні В.В. Зіновчук виділяє нові моменти, що внесені до останньої інтерпретації кооперативних принципів у сільському господарстві США:

по-перше, нові принципи узагальнили в собі деяку кооперативну практику, яка раніше розглядалася як окремий принцип кооперації. Наприклад, обмежені дивіденди на пайовий капітал включені в принцип отримання вигоди тими, хто користується кооперативом.

по-друге, нове трактування отримав принцип демократичного контролю. Визнано, що крім рівномірного голосування члени кооперативу можуть використовувати і пропорційний розподіл голосів у прийнятті принципових управлінських рішень.

На наш погляд, ці «нововведення» є прикладом того, що в окремих високорозвинутих країнах в умовах глобалізації намітилась тенденція до переродження кооперативів у підприємницькі форми.

В попередніх параграфах було показано, що кооперативна ідея має суттєву соціальну складову і ця соціальна складова є невід'ємною частиною кооперативних форм господарювання. Чим нижчий рівень життя населення – тим більшою є потреба людей у взаємодопомозі і легше сприймається кооперативна ідея, і навпаки, при піднятті рівня життя – соціальна складова кооперативу відходить на задній план, а на перше місце виступає лише економічна сторона.

Соціальна ідея самодопомоги шляхом взаємодопомоги в цьому випадку починає підмінятись економічною ідеєю більш вигідного отримання послуг. Щоб вистояти в конкурентній боротьбі, кооперативи в багатьох розвинутих країнах запозичують сучасні форми та принципи менеджменту, що застосовуються підприємницькими організаціями, і часто відходять при цьому від класичних кооперативних принципів. Тому, відхід від фундаментальних кооперативних принципів “обмеження дивідендів на паї” та «один член – один голос» в окремих високорозвинутих країнах, на нашу думку, не можна вважати подальшим розвитком кооперативних принципів. Скоріше всього це ознака виродження кооперативних форм в постіндустріальному суспільстві.

Зарубіжні дослідники часто звертають увагу на те, що термін «кооператив», особливо в країнах з перехідною економікою, часто вживається стосовно організацій, в основі діяльності яких лежить некооперативна концепція і намагання втілити в

життя ідеї, що відрізняються від перелічених вище. Це стосується організацій, що фінансуються і контролюються державою, які створені для здійснення чітко визначених планів та проектів; організацій, які діють в загальносупільних інтересах; які створюються для задоволення потреб як членів, так і осіб, що не є членами; організацій з обов'язковим членством тощо. Ці організації, хоча й називаються кооперативами, не є ними за своєю соціально-економічною природою, бо в своїй діяльності не дотримуються міжнародних, визнаних в усьому світі, кооперативних принципів.

Для пострадянських країн ця проблема є досить актуальною. В умовах, коли протягом багатьох десятиліть в економічній системі були відсутні справжні кооперативні форми господарювання, а натомість набула широкого розвитку псевдокооперація, базові кооперативні принципи, прийняті та цілком зрозумілі в світі, у нас виглядають досить “розмиті”, бо лише в загальних рисах характеризують основи діяльності кооперативу як форми господарювання. Ці принципи сформульовані для всіх видів кооперативів і не дозволяють в повній мірі ідентифікувати кооператив як специфічну форму господарювання.

В країнах із понад сторічними традиціями кооперативного руху та потужним кооперативним сектором економіки в цьому немає необхідності.

Для країн, які знаходяться на етапі формування повноцінної ринкової економіки базових кооперативних принципів недостатньо для формування повноцінного кооперативного сектора.

Головні принципи діяльності кооперативів, що були виявлені в процесі проведення дисертаційного дослідження із визначень кооперативів та аналізу кооперативних принципів, наведені в табл. 1.3, а також проаналізовані основні твердження. На наш погляд, ці «нововведення» є прикладом того, що в окремих високорозвинутих країнах в умовах глобалізації намітилась тенденція до переродження кооперативів у підприємницькі форми.

В зв'язку з цим, в умовах перехідної економіки досить важливо на теоретико-методологічному рівні чітко визначити оперативні кооперативні принципи та механізми кооперативної діяльності, аби запобігти розвитку псевдокооперації та

дискредитації кооперативної ідеї. В зв'язку з цим, важливо виділити чіткий перелік ознак (принципів), сукупність яких дозволяє зробити висновок, що певне об'єднання осіб є класичним, свого роду “ідеальним” кооперативом. Крім цього, важливо виділити ознаки, недотримання хоча б однієї з яких дозволяє зробити висновок, що організацію взагалі не можна вважати кооперативом.

Таблиця 1.3 – Принципи діяльності кооперативних організацій [11]

Економічні принципи	Організаційні принципи	Соціальні принципи
Кооператив функціонує для задоволення на неприбуткових засадах (за собівартістю) спільних потреб членів	Членство в кооперативі є добровільним та особистим (не може передаватись іншим особам і успадковуватись)	Створення системи економічної самопомоги та самозабезпечення на основі взаємодопомоги
Члени кооперативу є одночасно його власниками і єдиними споживачами послуг (клієнтами)	Членство в кооперативі є відкритим (потенційна доступність членства в межах можливостей кооперативу)	Альтруїзм членів, який базується на солідарності соціальних груп
Кооператив надає послуги своїм членам з метою скорочення витрат та/або підвищення дохідності їхніх приватних господарств	Демократичне управління та контроль в кооперативі за принципом «один член – один голос»	Освітня робота серед членів та працівників, просвіта населення стосовно демократичних принципів кооперативного руху
Справедливе пропорційне фінансування членами діяльності свого кооперативу	Прозорість діяльності кооперативу перед членами та рівні права членів в користуванні послугами	Турбота про громаду, до якої відносяться чи з якою пов'язані члени кооперативу
Капітал кооперативу формується його членами і складається з дольової (пайової) та неподільної (колективної) частин	Діяльність виборних органів управління та контролю здійснюється на громадських засадах. Оплачується робота лише працівників кооперативу	Співпраця з іншими кооперативами з метою розвитку міцної кооперативної системи взаємодопомоги
Винагорода вкладеного капіталу (нарахування на паї) обмежується певним рівнем	Відповідальність членів за роботу та розвиток свого кооперативу	Дотримання політичного Нейтралітету

Перш за все слід відзначити, що будь-яку характеристику кооперативу можна віднести до однієї з трьох його сторін – організаційної, економічної чи соціальної. Адже кооператив можна характеризувати і з управлінської точки зору, аналізуючи особливості його внутрішньої побудови як організації, і з економічної точки зору, розглядаючи фінансово-господарський механізм функціонування як господарського підприємства, і з соціальної точки зору, досліджуючи його місце в системі суспільних відносин. Звичайно, такий розподіл є до певної міри умовний, але він логічний та

необхідний для формулювання чітких ознак для ідентифікації кооперативу.

Багато керівників кооперативів і вчені вважають, що додаткові принципи повинні служити лише рекомендаціями. Вони можуть не підходити (або роблять найкращий бізнес сенс) для всіх кооперативів у всіх середовищах.

Висновки до розділу 1

Місія та функції кредитних кооперативів є як економічними, так і соціальними. У цьому випадку соціальна функція кооперативів хоч і стоїть на другому місці після господарської, але все ж є дуже важливою. Метою кредитного кооперативу є задоволення фінансових потреб його членів, але, на відміну від комерційних фінансових установ, на основі соціально-етичних, моральних і справедливих принципів: добровільності та відкритості членства; демократичне членство та контроль; господарська участь членів у створенні та діяльності кооперативу; самостійність і незалежність кооперативу; навчання та підвищення кваліфікації членів і працівників кооперативу; кооперація між кооперативами; сприяння розвитку кооперативних громад.

Повертаючись до збитковості кооперативів, необхідно визначити цей принцип як важливий для розуміння сутності кредитної кооперації, оскільки він демонструє їх принципову відмінність від інших кредитних установ, і насамперед – комерційних банків, а тому заслуговує на особливу увагу.

Таким чином, дослідження понятійного апарату кредитної кооперації, історичних, соціальних та економіко-фінансових аспектів діяльності кредитної кооперації, а також системи принципів її діяльності дозволило розглядати кредитну кооперацію як унікальну та оригінальну організаційну форму задоволення потреб фінансові потреби населення шляхом самодопомоги, принципово відрізняється від інших традиційних кредитних установ.

Кредитна кооперація історично виникла у двох основних формах. Видатні

німецькі кооператори та громадські діячі Герман Шульце-Деліч і Фрідріх Райффайзен майже одночасно, незалежно один від одного, запропонували два принципово відмінних підходи до організації кооперативного кредитування: перший – для міського населення, другий – для селян.

Відповідно, існувало два типи кредитних кооперативів: кредитні товариства (часто звані сільськими позичковими товариствами) Ф. Райффайзена та ощадно-позичкові товариства (також звані народними банками) Г. Шульце-Деліча.

Це були дві різні моделі кооперативного кредитування, кожна з яких була адаптована до певного соціального середовища. З Німеччини вони поширилися в інші країни, і сьогодні кредитна співпраця в будь-якій країні базується або на моделі Райффайзена, або на моделі Шульце-Деліча, з деякими відмінностями, викликаними особливостями національного законодавства.

Найважливішими, фундаментальними принципами діяльності кооперативів Райффайзен можна вважати такі положення: відсутність пайового капіталу (членських внесків); необмежена відповідальність учасників за боргами товариства; обмеження сфери діяльності товариства (щоб усі члени знали один одного); надання кредитів лише членам кооперативу з урахуванням особи позичальника; вільна робота у виборних органах управління та демократичний контроль в організації.

Герман Шульце-Деліч запропонував іншу модель кредитної кооперації, яка принципово відрізнялася від кооперативів Райффайзен, оскільки мала інший фінансовий механізм.

Ця модель отримала назву Народний банк, або ощадно-позичкове товариство, і була створена для задоволення фінансових потреб переважно міських жителів: ремісників, службовців та інших верств міського населення.

З часом товариства Шульце-Деліча стали характеризуватися такими ознаками: кооперативи мали значний власний капітал, сформований пайовими внесками членів; членство в товаристві не обмежувалося; по можливості нараховувалися дивіденди, і вони перевищували відсотки за позикові кошти; процентна ставка за кредитом була високою, але трохи нижчою, ніж в інших фінансових установах; перелік фінансових послуг кооперативу був аналогічний переліку банківських послуг; оплачувалася робота

членів правління; члени ощадно-позичкових кооперативів несли необмежену відповідальність за його боргами; члени позичково-ощадних товариств часто були пасивними; послуги часто надавалися не лише членам кооперативу. Це були основні риси ощадно-позичкових кооперативів Шульце-Деліча, які були дуже схожі на банки. Тому їх і називали народними банками.

РОЗДІЛ 2

КРЕДИТНА КООПЕРАЦІЯ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

2.1. Кредитні кооперативи Німеччини, Франції та Нідерландів

Система кредитної кооперації в Німеччині. Близько 2500 кооперативних кредитних товариств розташовані в містах, головним чином під назвою Volksbank, і в сільській місцевості під назвою Raiffeisenbank. Почасти це відносно невеликі сільські кооперативні кредитні установи, кількість яких останніми роками неухильно скорочується внаслідок їх злиття.

Основою для створення сектору кооперативного кредитування в Німеччині стала ідея самодопомоги через взаємодопомогу, що з'явилася понад 125 років тому і ґрунтувалася на принципах самоврядування та спільної відповідальності. Сьогодні кооперативні кредитні спілки пропонують універсальний спектр фінансових послуг, незважаючи на те, що їхня діяльність зосереджена на залученні строкових і ощадних вкладів та наданні коротко- та середньострокових кредитів своїм членам.

Слід зазначити, що обсяги довгострокових кредитів постійно збільшуються. Якщо раніше членами таких товариств були ремісники та землероби, то сьогодні переважну більшість із понад 13 мільйонів членів представляють середні класи (робітники, службовці, чиновники).

Розрахункові операції між окремими кооперативними кредитними товариствами здійснюються через регіональні центральні кооперативні банки, завданням яких є підтримка ліквідності та здійснення операцій у сфері банківських послуг, таких як розрахункові операції з іншими країнами тощо. Сьогодні таких центральних кооперативних банків 4. DG Bank є вищою організацією кооперативної банківської групи. Це корпорація публічного права, і на законодавчому рівні поставлено завдання заохочувати німецьку кооперативну роботу. Як універсальний

комерційний банк і банк, що діє в усьому світі, він має право випускати акції та здійснювати всі види банківських операцій [40]. Систему кредитної кооперації в Німеччині можна зобразити так (рис. 2.1).

БВР Федеральний союз німецьких народних банків і Райффайзенбанків	Національний рівень	DG BANK Німецький кооперативний банк
Обласні спілки (ліги)	Регіональний рівень	Центральні кооперативні банки
Місцевий рівень		
2500 кредитних кооперативів (Volksbanken і Raiffeisenbanken), маючи 19700 відділень банків		

Рисунок 2.1 – Система кредитної кооперації в Німеччині [11]

Кредитні кооперативи називаються місцевими або первинними кооперативами і є основою кооперативної банківської системи. Здебільшого вони називаються Райффайзенбанк або Фольксбанк, рідше – Ощадно-позикова каса, Юніон-банк, Ощадно-позиковий банк або просто Банк... (асоціюється з певною місцевістю) [6]. Кредитні кооперативи є незалежними фінансовими установами, які керуються німецьким банківським законодавством. Як і універсальні банки, вони здійснюють традиційні банківські операції. Крім того, майже третина з них займається товарними операціями для своїх учасників, зайнятих у сільському господарстві. При цьому первинні кооперативи отримують значну підтримку з боку центральних кооперативних банків та системи спілок.

Усі кредитні кооперативи вважаються кредитними установами відповідно до Закону про кредитну систему. Кредитні кооперативи в Німеччині мають правовий статус кооперативу (eG) на підставі закону про кооперативи, прийнятого в 1889 р. за участю Г. Шульце-Деліча, зі змінами 1898, 1985 і 1988 рр. Відповідно до модельного статуту, метою кредитного кооперативу є економічна підтримка та обслуговування членів. Предметом діяльності Фольксбанку та Райффайзенбанку є: проведення традиційних банківських та додаткових операцій, таких як товарно-сервісні: прийом ощадних вкладів; прийом інших вкладів; надання кредитів усіх видів; надання гарантій членам; платіжно-розрахункові операції; міжнародні операції, в тому числі

купівля-продаж готівкової та безготівкової валюти; консультування, посередництво, допомога в веденні сімейного бюджету; купівля-продаж на аукціонах, зберігання та управління цінними паперами та іншими цінностями; посередництво або продаж договорів будівельних заощаджень, страхування тощо; колективне придбання товарів, необхідних членам; колективний продаж сільськогосподарської продукції; постачання товарів членам.

Німецьке законодавство дозволяє кооперативам вести бізнес з нечленами. Членами кооперативу можуть бути фізичні особи, особисті товариства та юридичні особи приватного або публічного права.

Діяльність Volksbanks і Raiffeisenbanks постійно контролюється Федеральним агентством кредитної системи. Крім того, п. 33 Закону про кредитну систему встановлює професійні вимоги до керівників кредитних кооперативів.

Первинні кредитні кооперативи Німеччини мають понад 1500 відділень. Це найщільніша банківська мережа в Європі.

Центральні кооперативні банки (правильніше було б називати їх регіональними кооперативними банками) є середнім рівнем кооперативного банківського сектора. Вони створюються кредитними кооперативами, діють на кооперативних засадах, надають різноманітні банківські послуги первинним кооперативам і перебувають у їх власності. У Німеччині є 3 центральні кооперативні банки (SGZ-Bank у Франкфурті, WGZ-Bank у Дюссельдорфі та GZB-Bank у Штутгарті), які діють одночасно як для сільських, так і для міських кредитних кооперативів.

Завданням центральних кооперативних банків є вирівнювання грошового попиту між кооперативами та включення їх у національну систему грошового ринку, забезпечуючи можливість рефінансування на міжбанківському рівні.

Центральні кооперативні банки є основою системи технічного здійснення платіжних та інших банківських операцій кредитної кооперації. Займаються власними кредитними операціями, консультаційною роботою з майнових питань для клієнтів кредитної кооперації, а також операціями з цінними паперами, особливо іноземними, у співпраці з кредитними кооперативами та DG-Bank.

DG-Bank є центральним кооперативним банком, який функціонально завершує

німецьку кооперативну банківську систему на національному рівні [37]. Він розташований у Франкфурті і був створений в правовій формі організації публічного права. Як банк банків, головним завданням DG-Bank є вирівнювання коливань попиту на гроші в усій кооперативній банківській системі Німеччини та проведення операцій на міжнародних фінансових ринках. Йому було надано право випуску цінних паперів.

DG-Bank входить до регіональних кооперативних банків і національних об'єднань інших видів кооперативів (сільськогосподарських, житлових і т.д.), спільно з якими були створені спеціалізовані кооперативні фінансові установи на федеральному рівні, і разом вони утворюють кооперативну фінансово-кредитну систему Німеччини (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Кооперативна фінансово-кредитна система Німеччини [39]

На додаток до цих фінансових асоціацій, німецькі кредитні кооперативи створили Регіональні спілки (ліги) і Федеральний союз німецьких народних банків і Райффайзенбанків (BVR), які мають на меті сприяти, підтримувати та представляти професійні та економічні інтереси членів і установ кооперативного кредиту. . Федеральний союз народних банків і банків Райффайзен (BVR) є національною асоціацією, заснованою в 1972 році асоціацією систем Шульце-Деліча і Райффайзен [29]. BVR проводить національну освітню програму співпраці та співпрацює з урядом. Профспілка має повноваження від федерального уряду та відповідає за перевірку всіх німецьких кредитних кооперативів.

Федеральний Союз (BVR) має такі цілі: сприяти і розвивати кооперативну кредитну систему; лобіювання інтересів кооперативної кредитної системи; консультивання з глобальних юридичних, податкових, економічних та організаційних питань; створення систем безпеки та просування кредитних спілок; участь в асоціаціях та установах, що сприяють розвитку системи кооперативного кредиту; видання річних звітів, журналів, а також статистичного обліку. Членами BVR є регіональні кооперативні спілки (ліги), які, окрім інших видів діяльності, відповідають за проведення перевірок діяльності місцевих кооперативних банків та інформують національну асоціацію про фінансовий стан своїх членів.

Система кредитної кооперації у Франції. У Франції існують чотири потужні національні системи кооперативних банків: Credit Agricole, Credit Mutuel, Credit Cooperatif і Banque Populaires. Крім того, у червні 1999 р. французькі ощадні каси (Caisses d'épargne) були перетворені в систему кооперативних банків [55], яку французькі законодавці вважають більш прогресивною формою фінансової установи. Ці кооперативні системи характеризуються такими ознаками (табл. 2.1) [35].

Credit Agricole, складається з місцевих та регіональних кооперативних кас, об'єднаних на регіональному рівні в регіональні асоціації та каси, які, у свою чергу, входять до складу національної асоціації Federation Nationale du Credit Agricole та національної кооперативної каси Caisse Nationale du Креді Агріколь.

Credit Mutuel, місцеві кооперативи, організовані в регіональні федерації Credit Mutuel, які об'єднані в конфедерацію Confederation Nationale du Credit Mutuel і є членами Caisse Centrale du Credit Mutuel.

Credit Cooperatif складається з Caisse Centrale de Credit Cooperatif та регіональних кредитних установ.

Banques Populaires, регіональні кооперативні банки створили свою центральну установу Chambre syndicale та центральну банківську установу – Caisse Centrale des Banques Populaires.

Кредитні кооперативи (кооперативні каси і банки) у Франції – фінансово-кредитні установи, які мають статус юридичної особи і займаються банківською діяльністю: приймають кошти на різні види ощадних рахунків, надають позики,

здійснюють розрахунково-касове обслуговування та інші операції. Члени цих кредитних кооперативів є як кредиторами, так і позичальниками, а в різних організаціях за своїми статутами можуть належати до однієї сфери діяльності (фермери, рибалки тощо), або діяти в різних сферах.

Таблиця 2.1 – Інституційні елементи окремих кредитних і кооперативних систем у Франції [25]

Національні кооперативні системи	Регіональні каси	Місцеві каси	Філії та відділення
Креді Агріколь	53	2773	5754
взаємний кредит	18	1880	3232
Народні банки	30 регіональних банків		1832
Кредитний кооператив	38 кредитних установ		171

Сьогодні кооперативні установи діють як універсальні банки. Їм дозволяється приймати вклади від будь-яких фізичних та юридичних осіб, отримувати та надавати підтримку третім особам, які не є членами кооперативу, на умовах, визначених статутами.

У зв'язку з тим, що ці системи кооперативних банків схожі між собою, розглянемо лише одну з них – банківську групу Credit Agricole, яка обслуговує дві третини аграрного сектора Франції та є найбільшим банком французької банківської системи та один з найбільших банків Європи.

Credit Agricole є кооперативною групою з трирівневою структурою: 2773 місцевих кооперативних банків (каси) є основними членами 53 регіональних банків, які, у свою чергу, володіють 90% капіталу National Credit Agricole (CNCA).

До 1988 року система Credit Agricole мала унікальний статус спеціалізованої кооперативно-державної банківської системи для кредитування сільськогосподарського сектора Франції, яка частково належала місцевим і регіональним кооперативним касам, а частково належала державі (National Cash Desk Credit Agricole), за допомогою якого була спрямована державна фінансова підтримка аграріїв. З 1985 року банкам Credit Agricole дозволено спрямовувати державні кредитні ресурси не тільки в аграрний сектор, а й в інші сектори французької

економіки. У 1986 році Credit Agricole розширила свій бізнес на страхування, створивши дочірню компанію Predica, яка через 10 років стала другою за величиною компанією зі страхування життя у Франції.

Справді універсальною Credit Agricole стала в 1991 році, коли уряд Франції скасував усі соціально-професійні та географічні обмеження на кредитування цієї організації. Спеціальним законом у 1988 році Національна каса Credit Agricole отримала статус компанії, де 90% капіталу належить регіональним кооперативним банкам, а 10% – діючим і колишнім співробітникам Credit Agricole Group.

Сьогодні Credit Agricole відіграє ключову роль на малих кредитних ринках Франції, обслуговуючи 15,5 мільйонів клієнтів через свою широку мережу. Credit Agricole спочатку була в основному фінансовою організацією французьких фермерів, але згодом розширилася до домогосподарств, людей вільних професій, компаній і органів місцевого самоврядування. Окрім традиційних банківських послуг, Креді Агріколь пропонує своїм клієнтам широкий спектр фінансових послуг, що надаються її спеціалізованими інфраструктурними установами. Credit Agricole має сильні позиції на ринках капіталу та ринках міжнародних розрахунків завдяки мережі з 150 офісів у 60 країнах. Розширює свою присутність на перспективних вітчизняних і міжнародних ринках управління активами.

Регіональні каси (банки) Креді Агріколь є повністю незалежними кредитними кооперативами, які надають широкий спектр банківських та фінансових послуг підтримки, стандартизованих на рівні Групи. На місцевому рівні створено домашні кооперативні каси, якими керують ради, обрані членами.

National Cash Desk Credit Agricole (CNCA) деякий час залежала від держави, оскільки більша частина її капіталу колись була надана державою для підтримки французького аграрного сектора. Наприкінці 1980-х років спеціальний закон перетворив Credit Agricole на незалежну від держави установу, що належить регіональним кооперативним банкам. Як центральний орган кооперативної банківської групи Credit Agricole, CNCA контролює фінансову єдність групи, інвестує вільні кошти регіональних банків, отримує від них ощадні вклади, надає їм середньо- та довгострокові кредити. CNCA координує реалізацію стратегії членів групи.

Розвиває ощадно-інвестиційні фінансові інструменти, які реалізують регіональні банки. Він відповідає за розвиток міжнародних операцій, філій та підтримує діяльність регіональних банків у їхніх регіонах. Як центральний орган Credit Agricole Group, він здійснює нагляд за регіональними банками для забезпечення їх ліквідності та платоспроможності. CNCA представляє Credit Agricole Group у відносинах з державними банківськими та фінансовими установами.

Національна Федерація Креді Агріколь (NFCA) була створена регіональними банками як колегіальний орган для визначення основних напрямів діяльності Групи Креді Агріколь та представлення інтересів регіональних банків і Групи у відносинах з Урядом Франції, Європейським Парламентом та кооперативи та промислові підприємства у Франції та за кордоном. Крім того, NFCA виконує такі функції:

- політика управління персоналом усіх регіональних банків;
- консультування та аудит;
- координація захисту від злочинів у фінансовій сфері;
- управління політикою групи у сфері страхування життя кредиторів;
- впровадження нових інформаційних технологій;
- управління інфраструктурою холдингу Групи.

Креді Агріколь має ефективну структуру, яка є як єдиною (централізована фінансова група), так і децентралізованою (регіональні кооперативні банки). Перевагою Креді Агріколь, як федеральної організації, є централізація та використання ресурсів і досвіду, які були б недоступні регіональним банкам у разі їх окремої діяльності. А структура організації дає учасникам цієї кооперативної системи значні переваги на фінансовому ринку: з одного боку, це єдина фінансово, комерційно та юридично потужна фінансова установа, з іншого боку, учасники вільні приймати рішення щодо більшості аспекти господарської діяльності.

Система кредитної кооперації Нідерландів. Кооперативний фінансово-кредитний сектор Нідерландів представлений банківською групою Rabobank. Сьогодні це потужна кооперативна структура, яка протягом багатьох десятиліть залишається відданою своїй кооперативній природі. Опера рабобанку цієї завжди були орієнтовані переважно на клієнтів-власників.

Кооперативна банківська група складається з 480 автономних місцевих Rabobanks [30], які володіють національним кооперативом Rabobank, Rabobank-International (корпоративні та приватні банківські послуги, інвестиційні послуги) та низкою спеціалізованих установ, таких як Interpolis (страхування), De Lage Landen. International (лізинг і торгове фінансування), Nedship Bank (фінансування торгового флоту), Gilde Investment Management (венчурний капітал). До «сім'ї» Rabobank також належить компанія Robeco Group, яка керує найбільшим інвестиційним фондом Європи [27].

Національний Rabobank надає консультаційну підтримку місцевим Rabobanks, допомагає регулювати ліквідність і розміщення тимчасово вільних коштів, а також контролює платоспроможність. Місцеві Rabobanks є незалежними кооперативними банками, метою яких є надання фінансових послуг підприємствам і населенню на місцевому рівні. За часткою ринку Rabobank є найбільшим банком Нідерландів і одним із 50 найбільших банків світу. Кооперативні традиції, згідно з якими здоровий консерватизм завжди віддавався перевагу ризику, дозволили Rabobank досягти виняткової надійності. Протягом тривалого часу три найвідоміші міжнародні незалежні рейтингові агенції присуджували цій фінансовій установі найвищий рейтинг – AAA.

Хоча Rabobank International був формально заснований лише в 1996 році, міжнародні операції Rabobank почалися набагато раніше. Її філії були відкриті в Європі, Північній Америці, Азії та Південній Америці, вони уклали стратегічні альянси з європейськими партнерами. Вони також придбали деякі існуючі банки, такі як ADCA у Німеччині, PIBA в Австралії, ACC в Ірландії, Valley Independent Bank у Сполучених Штатах, що дозволило Rabobank закріпитися на зовнішніх ринках споживчого банківського обслуговування та сільськогосподарського кредитування [14].

У травні 2007 року Rabobank завершив придбання Mid-State Bank&Trust, а в 2010 році – Pacific State Bank, що дозволило йому розширити свій вплив у Каліфорнії (США) [28].

На рубежі XX і XXI століть відбулося значне зменшення кількості банків-

учасників системи. Так, якщо у 1997 році їх кількість сягала 481, то у 2008 році – лише 153. Зменшилась і кількість відділень з 1823 до 1112.

Такі зміни зумовлені численними злиттями та поглинаннями в системі кредитно-кооперативної діяльності країни. Проте загальні активи нідерландських кооперативних банків зросли з 122 мільярдів євро в 1994 році до понад 600 мільярдів євро в 2018 році. Позики приватному сектору за цей період зросли з 80 мільярдів євро до приблизно 410 мільярдів євро [3].

Система кооперативних банків у Нідерландах обслуговує 1,7 млн членів і понад 9,5 млн фізичних і корпоративних клієнтів (рис. 2.3). Також можна сказати, що кредитно-кооперативна система, досить унікальна.

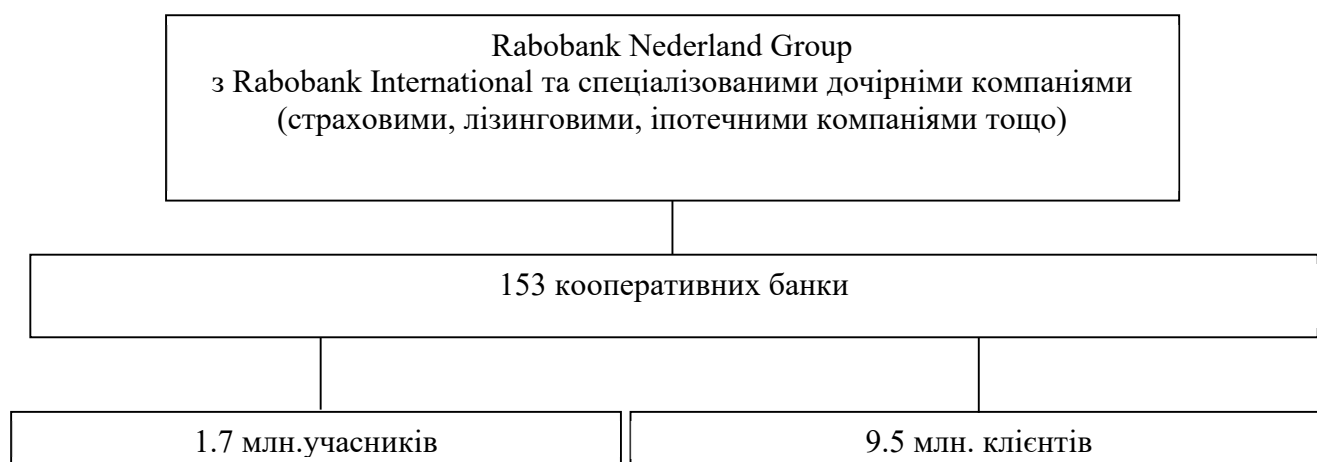

Рисунок 2.3 – Кредитно-кооперативна система нідерландської Rabobank Group [66]

Крім того, Rabobank Group представлена в 45 країнах. Його успішну роботу забезпечують 60 тисяч співробітників. Діяльність кооперативного банку спрямована, головним чином, на забезпечення його учасників (фізичних та юридичних осіб) коштами для здійснення господарської діяльності [26]. Більше 40% вкладів в країні знаходяться в Rabobank. Це дає змогу задовольнити близько 90% потреб голландських сільськогосподарських позик, що становить понад 30% її річного кредитного обороту. Решта коштів спрямовується на несільськогосподарський середній та малий бізнес (18%) та на задоволення потреб населення (52%). Більшість таких кредитів забезпечені заставою, але портфель послуг Rabobank досить різноманітний. За часткою ринку роздрібного кредитування Rabobank є третім за величиною банком у Нідерландах і другим за кількістю поточних рахунків [28]. Крім

того, Rabobank займає 35 місце серед 100 найбільших банків світу [10].

Отже, кредитні кооперативи формують значні сегменти фінансового сектору європейських країн. Створені переважно в середині XIX ст., європейські кредитні кооперативи набували великої популярності як серед сільських, так і міських жителів. Дві основні моделі кредитної кооперації, розроблені німцями (Райффайзен і Шульце), стали зразками для кредитної кооперації відповідно селян і міст. Їх можна назвати кредитними спілками, народними банками, кооперативними банками, банками Райффайзен тощо. З другої половини двадцятого століття вони проходять дві основні трансформації. По-перше, кредитні кооперативи стають більшими та меншими через постійні злиття та поглинання. По-друге, вони виконують все більше функцій, характерних для звичайних комерційних банків, щоб конкурувати з ними на фінансовому ринку.

2.2. Кредитні кооперативи США і Канади

Система кредитних спілок США. Економіка США має сильний кооперативний фінансово-кредитний сектор, який складається з кількох розвинених систем, які мають ефективну інфраструктуру обслуговування, що дозволяє фінансово-кредитним кооперативам успішно конкурувати з іншими гравцями фінансового ринку. Ці системи включають систему кредитних спілок, кредитну систему фермерів та системи інших кооперативних фінансових установ (страхових кооперативів тощо) [20] (рис. 2.4).

Лідери американського руху кредитних спілок у перші роки свого розвитку почали застосовувати ідею фінансової співпраці не лише між людьми, але й між їхніми фінансовими установами. Розуміючи, що об'єднані кредитні спілки можуть досягти набагато більше, ніж самі, вони почали активно формувати власні організації на різних рівнях і майже за сто років створили міцну, високорозвинену фінансову систему в США.

Ліги штатів. Ліги – це некомерційні об'єднання кредитних спілок на державному рівні. На додаток до 50 ліг кожного штату США кредитні спілки округу Колумбія та Пуерто-Ріко також мають свої власні ліги. У 1988 році більше 90% місцевих кредитних спілок були членами ліг. Кожна кредитна спілка, яка є членом ліги, сплачує внески відповідно до кількості своїх членів. Чим більша кредитна спілка, тим більший внесок до ліги вона платить для підтримки послуг, які ліга надає своїм членам.

Рисунок 2.4 – Структура фінансово-кредитного кооперативного сектору економіки США [11]

Однією з важливих функцій ліг є постійний моніторинг формування законодавства та лобіювання. Усі законопроекти, які розроблені та можуть бути прийняті законодавчими зборами штатів, аналізуються з точки зору їх можливого впливу на майбутню роботу кредитних спілок. У випадку, якщо законопроект може будь-яким чином зачіпати інтереси кредитних спілок, ліга пропонує внести відповідні зміни [23]. Враховуючи необхідність постійної роботи, ліги розташовані в адміністративних центрах штатів, щоб бути ближче до політиків, які приймають закони.

Другою важливою функцією ліг є навчання. Ліги пропонують навчальні семінари та конференції для працівників кредитних спілок із широкого кола питань,

від запобігання пограбуванням до пенсійних програм (IRA) у кредитних спілках.

Крім того, ліги здійснюють інформаційну підтримку кредитних спілок, рекламу, зв'язки з громадськістю тощо.

Сервісні центри. Вони створюються лігами для надання кредитним спілкам різноманітних товарів і послуг, таких як офісне обладнання, обробка даних, маркетингові дослідження тощо.

Як правило, ліга і обслуговуюча корпорація знаходяться в одному місці, що полегшує взаємодію один з одним. Сервісна корпорація також підтримує робочі відносини з Сервісною групою Національної асоціації кредитних спілок.

Ліги штатів є членами Національної асоціації кредитних спілок (CUNA), Сервісної групи (CSG) і Центральної (USC). Ці три національні організації, об'єднані під тією ж назвою CUNA & Affiliates, мають чітко визначені функції щодо кредитних спілок і ліг, є їхньою власністю, знаходяться під їх демократичним управлінням і надають їм різноманітні послуги: кредитні картки, послуги чеків і грошових переказів, інвестиції та інформаційні послуги, надання пенсійних програм (IRA), підтримка ліквідності тощо. Ця структура забезпечує системі кредитних спілок США надійність і стабільність, яка постійно контролюється державним органом – Національною адміністрацією кредитних спілок (NCUA).

Поточну динаміку чисельності кредитних спілок США показано на рисунку 2.5. Як видно з цього малюнка, протягом останніх років загальна кількість американських кредитних спілок постійно зменшується, що можна пояснити сильною тенденцією злиття та поглинання.

Федеральна система кредитування ферм (FFCS) є другою за величиною кооперативною фінансовою системою. Сільськогосподарські кредитні кооперативи в США представлені державною підтримкою, об'єднують 800 місцевих фермерських банків і асоціацій, що входять до складу 37 великих регіональних банків. Капітал системи сільськогосподарського кредитування в середині 1980-х років становив 9,6 млрд доларів США, а активи досягали 74 млрд доларів США. Співвідношення власних коштів і активів становило 12,5%, тоді як у середньому по американських банках 5-6%. За обсягами аграрного кредитування ФФКС посідає перше місце серед

інших кредитних установ країни. У 1986 р. на його частку припадало 40% довгострокових і 20% коротко- і середньострокових кредитів.

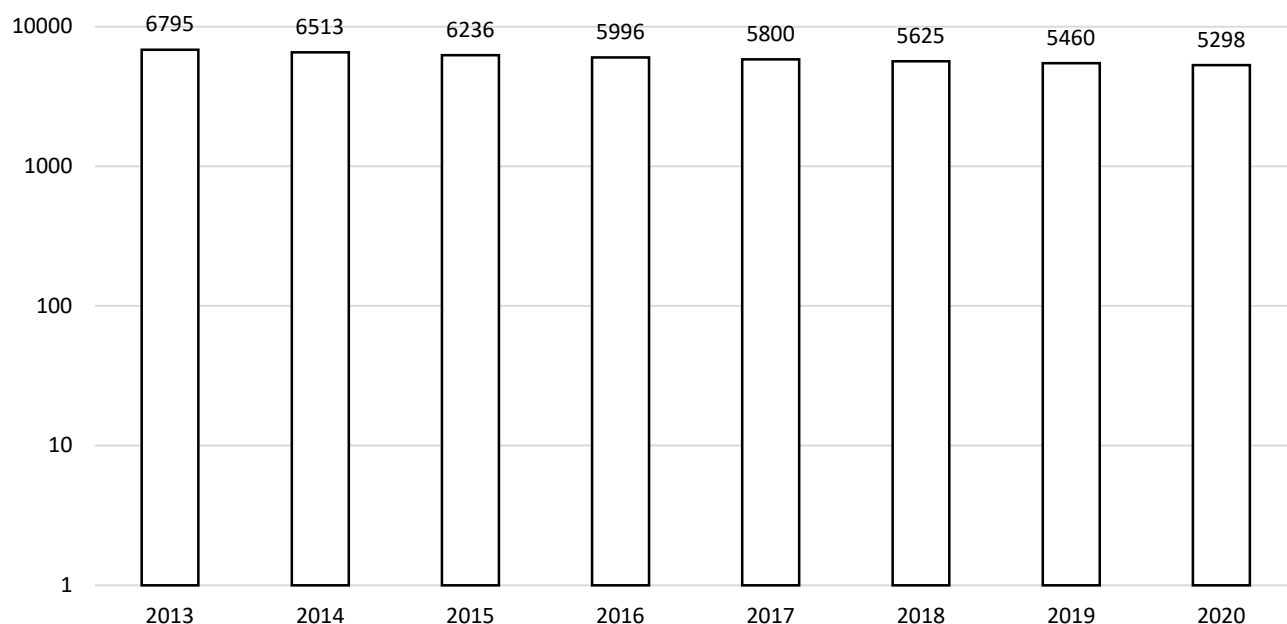

Рисунок 2.5 – Кількість кредитних спілок в США 2013-2020 рр. [32]

Система кредитування фермерів є основним інвестором кооперативів США. І це організовано за допомогою держави. Його основу складають три союзи: перший представлений 12 федеральними земельними банками з місцевими відділеннями (асоціаціями земельних банків); другий об'єднує 12 федеральних проміжних кредитних банків з місцевими філіями – кредитними асоціаціями виробників; третій має центральний банк кооперативів і 12 районних кооперативних банків.

Всього наприкінці 80-х років ФФКС складалася з близько 500 кредитних товариств. Фермери залучені до управління організаціями СФФК на всіх рівнях. Вони обирають керівні органи земельного банку та промислових кредитних асоціацій, а також більше чотирьох із семи членів ради директорів FFCS. 12 первинних асоціацій федеральних банків і земельних банків є автономними. Членами можуть бути фермери. Кожен учасник сплачує свою частку при вступі. Кожна асоціація має свою частку у федеральному земельному банку, що дозволяє фермерам-членам користуватися послугами земельного банку в будь-якому з його районних відділень.

Учасниками системи фермерського кредиту наприкінці 1980-х років було понад 600 тис. фермерів [20].

Farm Credit System – це мережа кооперативних кредитних установ і організацій, які надають відповідні фінансові послуги та діє на території Сполучених Штатів. Ці установи спеціалізуються на наданні кредитів та інших фінансових послуг фермерам. Кредити надаються для фінансування виробничо-збутової діяльності учасників.

Крім того, кредити можуть надаватися власникам житла в сільській місцевості, деяким компаніям, діяльність яких пов'язана з сільським господарством, сільськогосподарським кооперативам, підприємствам сільської інфраструктури (електро- і телефонні мережі, водопостачання, водовідведення).

Сьогодні FFCS надає кредити на суму понад 61 мільярд доларів для понад півмільйона сільських позичальників.

Досліджуючи фінансові показники системи фермерського кредиту, ми розрахували основні показники, наведені в таблиці 2.2.

Що стосується кредитної діяльності американської системи сільськогосподарської кредитної кооперації, то вона досить диверсифікована.

Кредити надаються для фінансування різних сфер аграрного бізнесу, починаючи з сільськогосподарського виробництва і закінчуючи лізингом, нерухомістю та маркетингом (табл. 2.3).

Шість регіональних фермерських кредитних банків, які надають прямі довгострокові позики через 32 федеральні асоціації земельних банків і надають кредитні ресурси 63 виробничим кредитним асоціаціям, 48 сільськогосподарським кредитним асоціаціям і 40 федеральним земельним кредитним асоціаціям.

Банк «Сільськогосподарський кредит» надає кредитні ресурси 4 сільськогосподарським кредитним товариствам.

Крім того, він надає кредити всім видам сільськогосподарських, водних та обслуговуючих кооперативів, а також уповноважений фінансувати експорт сільськогосподарської продукції та надавати міжнародні банківські послуги для фермерських кооперативів.

Таблиця 2.2 – Основні фінансові показники Системи кредитування фермерських господарств [31]

Пункт	31 грудня 2019	31 грудня 2018	31 грудня 2017	31 грудня 2016	31 грудня 2015
Сукупні активи (млн. дол. США)	365,359	348,992	329,518	319,915	303,503
Валовий обсяг кредиту (млн.дол. США)	286,964	273,378	259,888	249,791	236,750
Облігації та ноти (млн. дол. США)	295,499	283,276	267,119	260,213	246,214
Непрацюючі активи (млн. дол. США)	2,347	2,282	2,022	2,037	1,725
Чистий прибуток, повний рік (млн. дол. США)	5,446	5,332	5,189	4,848	4,688
Непрацюючі активи / валові кредити та інше майно у власності	0.82%	0.83%	0.78%	0.82%	0.73%
Капітал і страхування / Активи	16.90%	16.75%	16.81%	16.35%	16.09%
Нерозподілений прибуток / Активи	13.41%	13.31%	13.24%	13.50%	13.33%
Рентабельність середніх активів	1.54%	1.59%	1.62%	1.56%	1.64%
Рентабельність середнього капіталу	8.91%	9.29%	9.49%	9.44%	9.87%
Чиста процентна маржа	2.42%	2.46%	2.48%	2.49%	2.55%
Коефіцієнт корисної дії	36.2%	35.2%	35.1%	34.6%	35.0%
Операційні витрати / Середні кредити	1.18%	1.17%	1.17%	1.16%	1.21%

Рада з кредитування фермерів, розташована у Вашингтоні, представляє законні інтереси FFCS та у відносинах з регуляторними органами.

Таблиця 2.3 – Заборгованість за кредитами Системи фермерського кредитування, 2015-2019 рр., млн. дол. США [31]

Тип кредиту	2019	2018	2017	2016	2015	Відсоткова зміна з 2015 року	Відсоткова зміна з 2018 року
Іпотечні кредити на сільськогосподарську нерухомість	132,215	126,310	120,561	115,469	108,673	21.7%	4.7%
Сільськогосподарське виробництво та середньострокові кредити	56,095	53,447	51,724	50,282	49,204	14.0%	5.0%
Кредити для агробізнесу:							
Переробка та маркетингові операції	28,205	24,832	21,582	21,166	19,949	41.4%	13.6%
Кооперативи	17,776	17,589	17,335	15,300	13,113	35.6%	1.1%
Підприємства, пов'язані з фермерським господарством	4,068	3,692	3,293	3,162	3,533	15.1%	10.2%
Сільські комунальні кредити за видами комунальних послуг:							
Енергія	19,432	20,100	19,689	19,577	17,925	8.4%	3.3%
спілкування	7,847	6,755	6,311	6,023	6,196	26.6%	16.2%
Вода/стічні води	2,390	2,305	1,965	1,840	1,677	42.5%	3.7%
Кредитування сільського житла	7,405	7,308	7,261	7,148	7,117	4.0%	1.3%
Експортне фінансування сільськогосподарської продукції	6,712	6,581	5,645	5,531	5,075	32.3%	2.0%
Дебіторська заборгованість за оренду	3,902	3,630	3,665	3,480	3,373	15.7%	7.5%
Позики іншим фінансовим установам	917	829	857	813	915	0.2%	10.6%
Всього	286,964	273,378	259,888	249,791	236,750	21.2%	5.0%

Farm Credit Administration є незалежним федеральним регуляторним органом, відповідальним за аудит та забезпечення фінансової стабільності всіх установ Системи. Нею керує рада директорів, що складається з трьох членів, які призначаються президентом і затверджуються сенатом. Крім того, Адміністрація

фермерського кредиту контролює та регулює такі установи Системи.

Федеральна корпорація фінансування сільськогосподарських кредитних банків (Фінансова корпорація) є установою, що належить Системі. Він здійснює ринок цінних паперів, які банки продають для фінансування кредитних ресурсів. Основну частину кредитних ресурсів установи системи отримують шляхом продажу цих цінних паперів на внутрішньому ринку капіталу.

Цінні папери, в основному облігації та дисконтні облігації, розповсюджуються Фінансовою корпорацією через загальнонаціональну систему дилерів цінних паперів і дилерських банків. Боргові цінні папери є спільною відповідальністю всіх банків Системи.

Станом на 1 липня 1999 року до складу Системи входили такі кредитні організації:

- Корпорація фінансової допомоги фермерам (Aid Corporation) була створена відповідно до Закону про сільськогосподарський кредит 1987 року для забезпечення Системи необхідним капіталом шляхом купівлі цінних паперів, випущених установами Системи для фінансової допомоги, уповноважених Радою фінансової допомоги FFCS. Приблизно 1,26 мільярда доларів було надано Корпорацією допомоги, але її повноваження надавати допомогу закінчилися 31 грудня 1992 року. Ця установа керується тією ж радою директорів, що й Фінансова корпорація, і продовжуватиме працювати до тих пір, поки не будуть вичерпані всі кошти, використані для надання фінансової допомоги. допомогу було відновлено.

- Федеральна корпорація сільськогосподарської іпотеки була створена для розвитку вторинного ринку іпотечних кредитів на будинки в сільській місцевості.

- «Фарм-Кредит-Лізинг» надає послуги лізингу обладнання сільгоспвиробникам, кооперативам та обслуговуючим організаціям у сільській місцевості.

Система кредитних спілок Канади. Сьогодні кооперативна кредитна система Канади [33] складається з двох автономних кооперативних систем: англomовної системи кредитних спілок та франкомовної системи товариств взаємної вигоди Дежардена, Квебек (рис. 2.6).

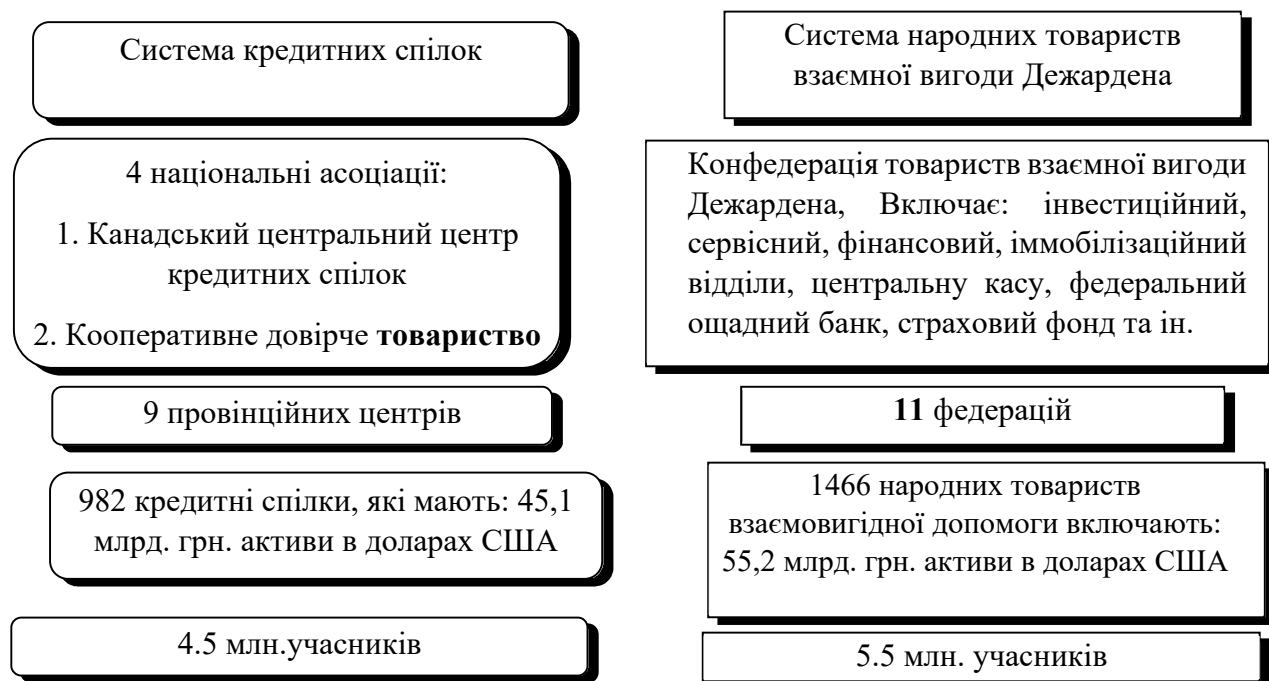

Рисунок 2.6 – Структура кооперативної кредитної системи Канади [11]

Кредитні спілки. За організаційною структурою, фінансово-економічним механізмом діяльності та набором фінансових послуг вони майже нічим не відрізняються від американських. Кредитні спілки в межах провінції об'єднуються Центр.

Провінційні центри є регіональними асоціаціями кредитних спілок. Діє 9 провінційних центрів: Центр кредитної спілки Британської Колумбії, який об'єднує 100 профспілок з 1,3 млн членів; Alberta Credit Unions Central отримали 87 і 427 тисяч відповідно; Центральні кредитні спілки Саскачевану отримали 167 і 558 тисяч; Манітоба отримала 75 і 361 тисячу; Онтаріо отримав 417 тисяч і 1,4 мільйона, Нью-Брансвік отримав 26 і 75 тисяч; Принц Едуард Ісландський отримав 10 і 44 тисячі, Нова Шотландія отримала 69 і 172 тисячі; Ньюфаундленд отримав 17 кредитних спілок і 34 тисячі членів. Через центри кредитні спілки здійснюють майже всі фінансові операції (електронні платежі, підтримка ліквідності тощо), навчання персоналу тощо. Провінційні центри кредитних спілок заснували Центр кредитних спілок Канади.

Центр кредитних спілок Канади. Вона була заснована в 1953 році як національна фінансова асоціація кредитних спілок, завданням якої було підтримувати

ліквідність і надавати своїм членам, провінційним центрам, різноманітні фінансові послуги. У 1977 році, коли Канадська національна асоціація кредитних спілок була реорганізована, штаб-квартира взяла на себе всі її нефінансові функції. Таким чином, сьогодні Центр виконує розширені функції. Має широкі повноваження у сфері розвитку кредитних спілок. Через центральний офіс здійснюється доступ до національної та міжнародної систем електронних платежів. Центр підтримує зв'язки з національними та міжнародними кооперативними системами, урядом, здійснює лобістську діяльність тощо.

Кооперативне довірче товариство було організовано для задоволення потреб у довірчих фінансових послугах. Він надає послуги через кредитні спілки своїм членам і безпосередньо через 10 власних офісів.

Групи CUMIS і Cooperators надають широкий спектр страхових і нефінансових послуг кредитним спілкам, іншим фінансовим кооперативам та їхнім членам через свої офіси, які відкриті в 30 містах Канади (CUMIS) і 12 канадських компаніях (Cooperators). Група надає послуги зі страхування життя, майна, автомобіля, від нещасних випадків, пожежі та інших видів страхування. До нефінансових послуг належать лізинг, маркетинг, реклама, інвестиційні консультації, управління майном, обробка інформації. Ці дві групи розробили спеціальні страхові продукти для кредитних спілок.

Таким чином, системи кредитної кооперації розвинених країн мають багато спільних рис, якими є інтеграція первинних кредитних кооперативів у багаторівневі пірамідальні структури (системи), наявність розвиненої сервісної інфраструктури, державна підтримка на початковому етапі створення тощо. . Водночас вони мають специфічні відмінності, зумовлені особливостями національних умов кожної країни. Як уже зазначалося, існує велика різниця між системами кредитних спілок у Північній Америці та кооперативними банками в Європі. Європейська система передбачає, що кооперативні банки можуть надавати кредити лише своїм членам, а вклади можуть прийматися як від учасників, так і від інших осіб (вкладників). Така модель кооперативного кредитування поширена майже в усіх країнах Європи (за винятком Великобританії та Ірландії). У США кредитні спілки надають послуги

(зокрема ощадні) лише своїм членам, а Farm Credit System взагалі не залучає депозити, а отримує необхідні кредитні ресурси шляхом випуску та продажу власних боргових цінних паперів на внутрішніх ринках капіталу. . Вони також мають різні способи формування взаємних фондів. У Сполучених Штатах Farm Credit System не передбачає постійних пайових внесків учасників. Частка учасника існує лише протягом періоду кредитування і становить 5% від загальної суми кредиту. Частка збільшується або зменшується в залежності від зміни суми кредиту і повністю відшкодовується в момент погашення боргу.

На особовому рахунку клієнта є символічна сума 5 доларів США, яка дає йому право вважати себе учасником Системи та користуватися її послугами. Майно Системи є спільною власністю її членів. У Німеччині та Нідерландах (Rabobank), з іншого боку, більша частина капіталу була створена шляхом залучення місцевих заощаджень та іноземних приватних інвестицій.

Розмір частки встановлюється однаковий для всіх учасників. Розмір кредиту залежить не від частки, а від вартості застави та оцінки інших гарантій, наданих для забезпечення боргу.

У Сполучених Штатах кредитна система фермерських господарств надавала кредити виключно на потреби сільськогосподарського виробництва. І лише порівняно недавно воно почало кредитувати розвиток соціальної інфраструктури села (електро- і телефонна мережа, каналізація, будівництво доріг). У Німеччині та Нідерландах з самого початку запанувала концепція «стимулювання розвитку будь-якого малого бізнесу в сільській місцевості», а не тільки сільськогосподарського виробництва.

Крім того, голландський Rabobank є специфічним з точки зору оплата економічних результатів, яка не повертається учасникам, а накопичується в резервному фонді. Цей фонд призначений для зміцнення власного капіталу банку та служить для покриття можливих збитків або розширення послуг на користь членів та місцевої громади.

2.3 Кредитні кооперативи країн Балтії

Радянський Союз зробив великий крок до прийняття елементів вільноринкова децентралізована економіка з приватними засобами виробництва під час Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР або Радянського Союзу), парламенту країни, видав Закон про кооперативи 1 червня 1988 року». Це нове всеосяжне законодавство вносить драматичні зміни у національну економіку, (1) легітимізуючи певні приватні компанії, які ведуть бізнес як кооперативи (їх називають «соціалістичними кооперативними підприємствами», але наділені безпомилковими рисами західних бізнес-корпорацій); і (2) шляхом запровадження незалежного планування в певних секторах економічної інфраструктури, що занепадає, яка раніше характеризувалася жорстким і бюрократичним централізованим плануванням.

Естонія. Перші класичні фінансові кооперативи були створені в Естонії у 1902 році. Пік розвитку естонської кредитної кооперації прийшовся на 1939 рік: 184 кооперативи, 52 % фінансового ринку країни. Після окупації Радянським Союзом Естонії у 1940 році кредитні кооперативи були скасовані. В період «Перебудови» вони були знову легалізовані, а перший новий естонський кредитний кооператив (Lääne CC) було створено у 1990 році в місті Märjamaa. Більшість тогочасних кредитних кооперативів не вижило, оскільки цілі, що ними переслідувалися, не були довгостроковими і значно відрізнялися від класичних завдань кредитної кооперації: кредитні кооперативи мали забезпечити перехід колгоспної власності у приватну. Перші справжні (класичні) кредитні кооперативи було відроджено у 1992 році.

Діяльність кредитних кооперативів Естонії регулюється спеціальним Законом «Про Кредитні Кооперативи» від 1999 року.

В цілому, кредитні кооперативи контролюють тільки 1 % загальнодержавного ринку фінансових послуг. Станом на 2011 рік, загальна чисельність кредитних кооперативів Естонії становила 20, кількість членів – 3 429 осіб (рис. 2.7-2.8) (від 52 в найменшому з кооперативів до 569 членів у найбільшому, у 2007 році). Розмір

активів варіює від 150 до 250 тис. дол. США. Загальні активи дорівнюють 14,8 млн. дол. США.

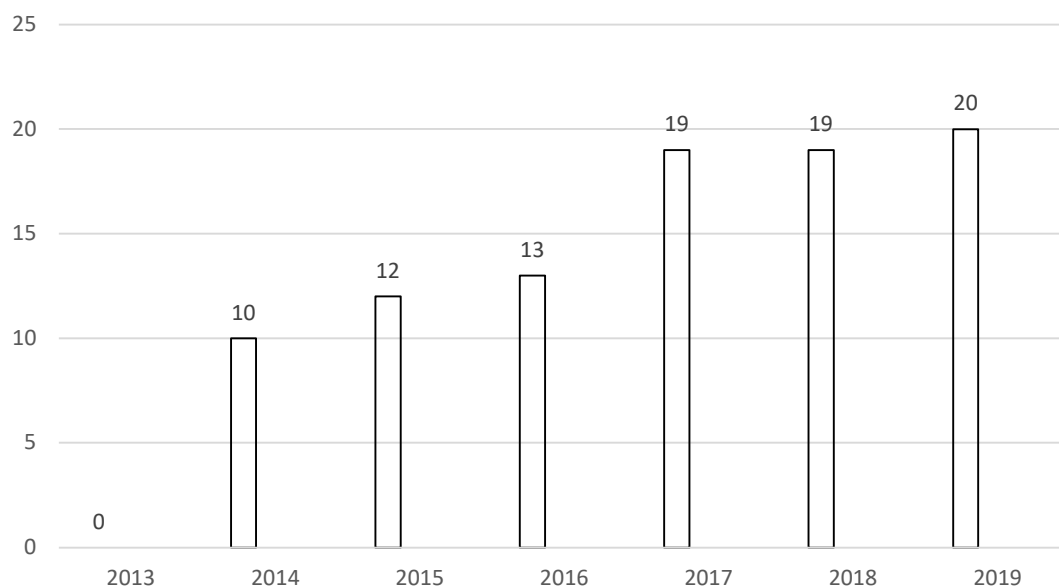

Рисунок 2.7 – Кількість кредитних спілок Естонії [56]

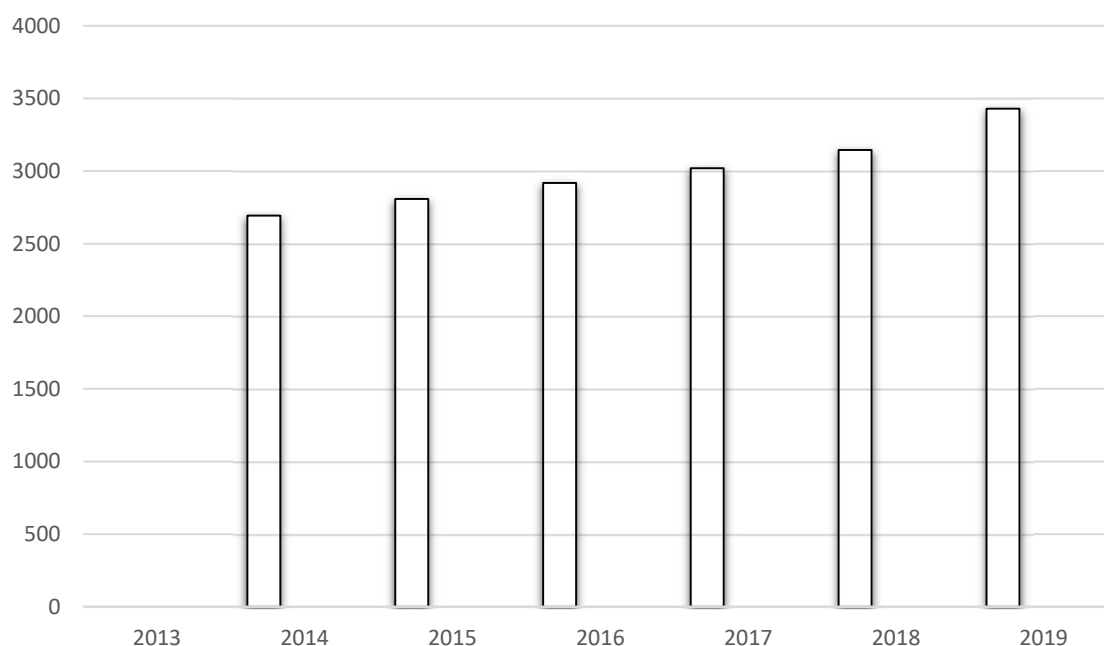

Рисунок 2.8 – Кількість членів кредитних спілок Естонії [67]

Більшість естонських кредитних кооперативів зосереджено в сільській місцевості, де проживає лише 30% населення країни.

На загальнодержавному рівні більшість кредитних кооперативів об'єдналися у

Естонський Союз Кредитних Кооперативів (The Estonian Union of Credit Cooperatives, EUCC), заснований 10 вересня 1999 року. До головних цілей EUCC відноситься налагодження взаємодії між кредитними кооперативами країни та Союзом, створення допоміжної інфраструктури, сприяння у заснуванні нових кредитних кооперативів, представництво інтересів кредитних кооперативів на державному та міжнародному рівнях, організація освітніх та навчальних заходів, закупівля устаткування, а також поширення єдиних стандартів діяльності кредитних кооперативів. EUCC може представляти інтереси своїх членів у суді. Наразі членами EUCC є 9 кредитних кооперативів.

Латвія. Кредитний кооперативний рух представлений у Латвії кредитними спілками. Двадцять років XX ст. ознаменувалися бурхливим розвитком кредитно-кооперативного сектору.

Так, якщо в 1922 році кількість спілок становила 161, то вже за 2 роки, у 1924 році – 422, у 1929 році – 605 (табл. 2.4).

У 1940 році, внаслідок радянської окупації, кредитні спілки було знищено. Тільки у 1992 році, з відновленням незалежності країни, почалася діяльність з відродження кредитної кооперації в Латвії. Першу спілку було створено в 1995 році. В 1995 році їх кількість становила всього 1, а в 2011 – 34 (рис. 2.9).

Таблиця 2.4 – Показники розвитку кредитних спілок Латвії [62]

На кінець року	Число кредитних спілок	Кількість членів, тис. осіб	Депозити, млн. лат	Паї, млн. лат	Кредити, млн. лат
2005	161	56	1,5	0,2	2,5
2006	422	108	7,4	3,3	31,8
2007	588	173	23,5	9,7	68,1
2008	605	195	32,2	12,6	85,3
2009	626	205	30,9	14,4	80,6
2010	618	202	32,5	14,4	77,5
2011	532	203	35,1	15,1	81,7
2012	464	205	37,7	14,6	81,4

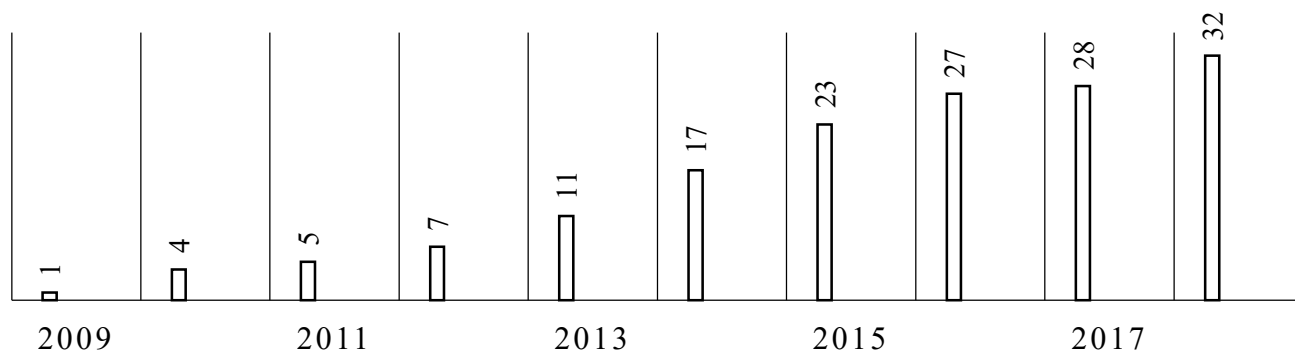

Рисунок 2.9 – Кількість кредитних спілок Латвії [43]

Державним регулятором виступає Комісія з питань Фінансового Ринку та Ринку Капіталу.

Державне регулювання діяльності кредитних спілок здійснюється на основі Закону «Про кредитні спілки», що вступив в силу 1 січня 2002 року. Відповідно до Закону, кредитна спілка являє собою «кооперативну асоціацію зі змінними кількістю членів та розміром капіталу..., що надає наступні фінансові послуги членам спілки:

- залучає депозитні внески у членів та інші зворотні внески;
- надає кредити членам;
- здійснює готівкові та безготівкові розрахунки;
- здійснює торговельні операції з інструментами грошового ринку (чеками, рахунками, депозитними сертифікатами тощо);
- зберігає цінності членів та ін.».

Таким чином, латвійські кредитні спілки мають право залучати депозитні внески від своїх членів, надавати їм кредитні та лізингові послуги, здійснювати грошові перекази, продавати інвестиційні інструменти й іноземні валюти, надавати консультативні послуги.

Право членства у кредитних спілках надається повнолітнім особам, об'єднаним за територіальним принципом, спільним місцем праці, спільними інтересами. Цікавим є законодавче обмеження щодо визнання осіб такими, що живуть в одній місцевості: «ті, хто проживають на території, підпорядкованій єдиній місцевій владі, чисельність постійних мешканців якої не перевищує 10 000; або ті, що володіють нерухомістю чи ведуть бізнес або здійснюють професійну діяльність на такій

території, можуть бути членами однієї кредитної спілки». Крім зазначеного, право членства також надає перебування у шлюбі із членом кредитної спілки.

Відповідальність членів кредитної спілки обмежується розмірами їх паїв.

Створення кредитної спілки вимагає участі мінімум 20 осіб.

Мінімум 25 % від чистого річного прибутку (після сплати податку) кредитна спілка має направляти на створення резервного капіталу до тих пір, поки його розмір не досягне 10 % від загального розміру активів. Після здійснення відрахувань до резервного фонду, чистий прибуток може бути розподілений між членами кредитної спілки. Кредитна спілка може залучати депозити і надавати кредити тільки своїм членам.

Координація кредитно-кооперативного руху країни здійснюється Асоціацією Кооперативних Кредитних Спілок Латвії (Latvia Cooperative Credit Union Association), що забезпечує кредитні спілки фінансуванням за рахунок коштів, залучених від інших кредитних установ, міжнародних фінансових організацій та місцевих урядових приватизаційних фондів.

Згідно з дослідженнями, проведеними Асоціацією Кооперативних Кредитних Спілок Латвії, 95 % людей, що користуються послугами кредитних спілок Латвії, є особами з низьким рівнем доходів. Лише 19 % кредитних спілок Латвії знаходяться і діють в містах, решта – зосереджені в сільській місцевості.

При цьому, міські спілки об'єднали 83 % загальної кількості членів й приблизно таку ж частку загальних активів кредитних спілок. Проведене в кінці 2008 року дослідження демографічного складу 22 кредитних спілок Латвії, розташованих у сільській місцевості, виявило тенденції, відображені у табл. 2.5.

Таким чином, лише чверть членів сільських кредитних спілок Латвії є фермерами, в той час як більшість – службовці приватного сектору, що мають переважно середню спеціальну освіту.

З метою збільшення розміру капіталу кредитних спілок, а отже – і їх можливості здійснювати кредитування місцевого населення, членами-вкладниками спілок можуть ставати муніципалітети та неурядові організації.

Таблиця 2.5 – Демографічні показники сільських кредитних спілок Латвії [43]

Род занять	
Зайняті у приватному секторі	51 %
Фермери	24 %
Пенсіонери	15 %
Підприємці	5 %
Державні службовці	4 %
Студенти	1 %
Рівень освіти	
Середня шкільна	35 %
Середня спеціальна	65 %
Стать	
Чоловіча	75 %
Жіноча	25 %

Литва. Перший кредитний кооператив на території Литви – ощадно-позичкове товариство (Taupmenu skolinimosi bendrove) було створено у 1871 році. Протягом 50 років «кредитні кооперативи» (так переважно вони тоді називалися) поширилися по країні. Початок XX ст. ознаменувався бурхливим розвитком кредитно-кооперативного руху в країні: в 1928 році нараховувалося 417 «народних банків». Станом на 1939 рік, в Литві функціонувало 310 кредитних кооперативів (їх чисельність зменшилася через масштабну консолідацію), число пайовиків складало приблизно 119 тис. осіб. Частка кредитних спілок у загальнодержавному портфелі депозитів становила 37 %, кредитів – 37,5 %.

В результаті радянської окупації Литви в 1940 році, кредитні спілки було націоналізовано і фактично знищено. З 1950 року на державних підприємствах почали діяльність каси взаємодопомоги (savivalpos kasos), створювані профспілками.

Справжнє відродження литовської кредитної кооперації прийшлося на 1990-ті роки. В 1994 році Товариство міжнародного розвитку Дежарден (Développement International Desjardins, DID), Всесвітня Рада Кредитних спілок (WOCCU), Канадська Міжнародна Агенція з Розвитку (Canadian International Development Agency, CIDA), Фонд Відкрите Суспільство – Литва (Open Society Fund – Lithuania), діаспора литовців

у Канаді започаткували в Литві проекти з розвитку мережі кредитних кооперативів. В результаті реалізації проектів, в лютому 1995 року було прийнято Закон «Про кредитні спілки», а в грудні того ж року – створено першу кредитну спілку.

В 2000 році було прийнято нову редакцію Закону «Про кредитні спілки», що й нині є основою законодавчого регулювання кредитно-кооперативного руху.

Відповідно до Закону Республіки Литва «Про кредитні спілки», кредитна спілка визначається як «кредитна установа, організована на кооперативних засадах, добровільно заснована фізичними особами і зареєстрована в порядку, зазначеному цим Законом, що залучає гроші у своїх членів з метою задоволення бізнесових та соціальних потреб своїх членів... шляхом надання їм кредитів...». Офіційною назвою установи є кредитна спілка (*kredito uniija*).

Кредитна спілка може розміщувати свої кошти в банках, зареєстрованих як в Республіці Литва, так і в інших країнах.

До повноважень кредитних спілок входить:

- залучати депозитні внески від членів кредитної спілки, громадських організацій Республіки Литва, релігійних громад, урядових та муніципальних органів влади Литви, міжнародних благодійних (спонсорських) фондів Литви чи інших країн;
- надавати кредит лише членам спілки;
- позичати кошти іншим кредитним спілкам та асоціаціям кредитних спілок.

Засновниками кредитної спілки можуть виступати тільки фізичні особи. Мінімальна кількість засновників – 5 осіб, мінімальна кількість членів – 50 осіб. Право членства надається особам, що належать до однієї громади: територіально, професійно, релігійної тощо, а також членам родин поточних членів. Для осіб, що перестали задовольняти принципові вимоги щодо членства, передбачено можливість асоційованого членства – без права участі в управлінні та отримання нових кредитів. Одночасне членство в двох і більше кредитних спілках заборонено. Редакція Закону 2000 року дозволила членство в кредитних спілках різного роду громадським організаціям, підприємствам малого та середнього бізнесу (максимальна кількість

працівників яких – 49 осіб).

Органами управління є загальні збори, наглядова рада, правління та кредитний комітет.

Капітал кредитної спілки має складатися з пайового капіталу, резервного фонду, фонду страхування депозитів та додаткових видів капіталу. Резервний капітал формується шляхом щорічного відрахування 20 % отриманого прибутку (після сплати податків) до моменту досягнення резервним фондом розміру, що дорівнює 10 % суми довготермінових інвестицій та пролонгованих кредитів. Дивіденди виплачуються пайовикам після сплати податків та усіх необхідних відрахувань до резервів та інших передбачених статутом фондів.

Державний контроль за діяльністю кредитних спілок здійснюється Банком Литви (центральною банком), що видає їм ліцензії на право здійснення фінансової діяльності, а також встановлює нормативи, що обмежують ризики.

На загальнодержавному рівні діяльність спілок координується Асоціацією кредитних спілок Литви, що була заснована в 1997 році за участі Товариства міжнародного розвитку Дежарден. В 2009 році вона об'єднавала 59 спілок. Додатково за підтримки WOCCU було засновано Асоціацію кредитних спілок. Таким чином, одночасно функціонували дві асоціації, кожна з яких підтримувалася своїм міжнародним проектом. На момент закінчення грантів, перша асоціація нараховувала 11 спілок-членів, а друга – 14. Об'єднатися й домовитись про сумісну діяльність цим двом спілкам не вдалося. Асоціація кредитних спілок працювала не достатньо активно й поступово припинила свою діяльність. Таким чином, Асоціація кредитних спілок Литви стала єдиною організацією, що об'єднує кредитні спілки країни.

Асоціація Кредитних Спілок Литви займається питаннями реалізації загальної стратегії розвитку кредитно-кооперативного руху. До її функцій входить:

- активна участь у законотворчих процесах;
- організація допомоги ініціативним групам у створенні нових кредитних спілок;
- надання пільгового стартового кредиту починаючим кредитним спілкам;
- навчання та підготовка кадрів;

- розробка спільної маркетингової стратегії, впровадження нових продуктів;
- реалізація програм фінансової та технічної допомоги спілкам;
- моніторинг діяльності спілок тощо.

**Члени кредитних
спілок (35 тис.)**

Рисунок 2.10 – Кредитно-кооперативна система Литви [47]

В 2000 році було також прийнято окремий Закон «Про центральну кредитну спілку», (ЦКС). Така спілка була створена в 2002 році кредитними спілками Литви за підтримки Фонда Сороса в розмірі 1 млн. євро.

Отже, установою, що надає кредитним спілкам послуги з підтримки ліквідності та забезпечення платоспроможності, є Литовська Центральна Кредитна Спілка (Lithuanian Central Credit Union, LCCU), створена у 2002 році. Фактично, вона представляє собою «кредитну спілку для кредитних спілок», засновану спілками та урядом Литви на кооперативних засадах та пайовому капіталі членів, «установу другого рівня системи». Основним пайовиком LCCU є уряд (на момент створення його частка капіталу складала 97 %, на даний момент – 57 %), проте він так само, як і решта членів, має тільки один голос. В перспективі, кредитні спілки-члени мають викупити державну частку. Члени уряду є членами Спостережної Ради та

Стабілізаційного Фонду LCCU.

На відміну від банків, що діють на території Литви, лише Центральна Кредитна Спілка має виключно литовський капітал. Здійснюючи фінансовий моніторинг в кредитних спілках, ЦКС значно зменшила ризики взаємного кредитування спілок; впроваджено власну систему платежів та розрахунків, що вдвічі дешевша для користувачів, ніж та, що пропонують комерційні банки.

Висновки до розділу 2

Кредитні кооперативи становлять значні сегменти фінансового сектора європейських країн. Створені переважно в середині XIX ст., європейські кредитні кооперативи набували великої популярності як серед сільських, так і міських жителів. Дві основні моделі кредитної кооперації, розроблені німцями (Райффайзен і Шульце), стали зразками для кредитної кооперації відповідно селян і міст. Їх можна назвати кредитними спілками, народними банками, кооперативними банками, банками Райффайзен тощо. З другої половини двадцятого століття вони проходять дві основні трансформації. По-перше, кредитні кооперативи стають більшими та меншими через постійні злиття та поглинання. По-друге, вони виконують все більше функцій, характерних для звичайних комерційних банків, щоб конкурувати з ними на фінансовому ринку.

Німецька система кредитної кооперації включає близько 2500 кооперативних кредитних товариств, які розташовані в містах, переважно під назвою Volksbank, і в сільській місцевості під назвою Raiffeisenbank.

Обидві групи кредитних кооперативів побудували свої системи за допомогою асоціацій та обслуговуючої інфраструктури та центральних кооперативних банків. У Франції діють чотири потужні національні системи кооперативних банків: Credit Agricole, Credit Mutuel, Credit Cooperatif і Banque Populaires. Сьогодні кооперативні установи діють як універсальні банки.

Кооперативний фінансово-кредитний сектор Нідерландів представлений банківською групою Rabobank. Сьогодні це потужна кооперативна структура, яка протягом багатьох десятиліть залишається відданою своїй кооперативній природі.

Економіка США має потужний кооперативний фінансово-кредитний сектор, який складається з кількох розвинених систем, які мають ефективну інфраструктуру обслуговування, що дозволяє фінансово-кредитним кооперативам успішно конкурувати з іншими гравцями фінансового ринку. Ці системи включають систему кредитних спілок, кредитну систему фермерів та системи інших кооперативних фінансових установ.

Кооперативна кредитна система Канади складається з двох автономних кооперативних систем: англомовної системи кредитних спілок і франкомовної системи товариств взаємної вигоди Дежардена, Квебек. Кредитні спілки в межах провінції об'єднуються Центр. Провінційні центри є регіональними асоціаціями кредитних спілок. Є 9 провінційних центрів.

Таким чином, системи кредитної кооперації розвинутих країн мають багато спільних рис, якими є: інтеграція первинних кредитних кооперативів у багаторівневі пірамідальні структури (системи); наявність розвиненої сервісної інфраструктури, державна підтримка на початковому етапі створення тощо. Водночас вони мають специфічні відмінності, зумовлені особливостями національних умов кожної країни. Існує велика різниця між системами кредитних спілок у Північній Америці та кооперативними банками в Європі.

Європейська система передбачає, що кооперативні банки можуть надавати кредити лише своїм членам, а вклади можуть прийматися як від учасників, так і від інших осіб (вкладників).

Така модель кооперативного кредитування поширена майже в усіх країнах Європи (за винятком Великобританії та Ірландії). У США кредитні спілки надають послуги (зокрема ощадні) лише своїм членам, а Farm Credit System взагалі не залучає депозити, а отримує необхідні кредитні ресурси шляхом випуску та продажу власних боргових цінних паперів на внутрішніх ринках капіталу.

Вони також мають різні способи формування взаємних фондів. У Сполучених

Штатах Farm Credit System не передбачає постійних пайових внесків учасників. Частка збільшується або зменшується в залежності від зміни суми кредиту і повністю відшкодовується в момент погашення боргу. У Німеччині та Нідерландах (Rabobank), з іншого боку, більша частина капіталу була створена шляхом залучення місцевих заощаджень та іноземних приватних інвестицій.

РОЗДІЛ 3

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕДИТНИХ КООПЕРАТИВІВ

3.1. Забезпечення фінансової стабільності кредитно-кооперативних установ

Однією з найважливіших складових успішного економічного розвитку будь-якої країни є стабільність її фінансово-кредитної системи. Банкрутство учасників фінансового ринку підриває довіру інвесторів до фінансових установ і може призвести до системної фінансової кризи, про що свідчить досвід країн з розвинутою ринковою економікою.

Відносно нещодавня банківська криза в Сполучених Штатах, Великій Британії та інших країнах була тісно пов'язана з дерегуляцією фінансових ринків наприкінці 1970-х і на початку 1980-х років. Багато країн зменшили контроль за процентною ставкою та послабили обмеження на ринках грошей і капіталу. Лібералізація фінансового ринку призвела до втрати державного контролю над ситуацією у фінансовому секторі. У результаті в багатьох розвинутих країнах відбувся бурхливий розвиток кредитних операцій і «перегрів» ринків цінних паперів і нерухомості. З початком економічного спаду ціни на нерухомість і цінні папери почали стрімко падати. У результаті багато фінансових установ опинилися у фінансовій скруті, особливо банки та позичково-ощадні асоціації, сотні з яких збанкрутували під час банківської кризи 1980-х років. Кредитні спілки також постраждали від фінансової кризи, але через свою особливу соціально-економічну природу та створені асоціації перенесли кризу з найменшими втратами, використовуючи механізми злиття та стабілізації. Проте банкрутство інших фінансових установ мало значний негативний вплив на діяльність кредитних спілок у цей період.

Наприкінці 1970-х ощадно-позичкові асоціації в Сполучених Штатах були групою «сонних, багатих і стабільних» фінансових установ [24]. Ці установи були

важливою частиною системи іпотечного кредитування. Проте структура їхніх фінансових операцій мала один головний недолік – надання довгострокових кредитів на термін до 30 років із фіксованою ставкою за рахунок короткострокових вкладів. Процентні ставки за депозитами зросли в середині 1960-х років, але рішення Конгресу (відомі як «Положення Q») встановлюють обмеження процентної ставки за депозитами [9]. Цей вчасно вжитий державою захід спрацював протягом наступних десяти років, оскільки інших альтернатив у інвесторів не було.

Але наприкінці 1970-х процентні ставки знову почали зростати. До цього моменту інвестори вже мають альтернативні канали вкладення коштів. Одними з найпривабливіших з них були пайові фонди грошового ринку. Внаслідок цього ощадно-позичкові товариства почали зазнавати великих збитків. У зв'язку з цим на початку 1980-х років Конгрес прийняв рішення про введення дерегуляції фінансового ринку. Фінустановам дозволили пропонувати «плаваючі» процентні ставки за іпотечними кредитами. Вони отримали можливість надавати комерційні кредити, беззаставні та споживчі кредити, брати участь у різноманітних інвестиційних проектах. Було знято обмеження щодо відсоткової ставки, а максимальний розмір страхового покриття депозитів збільшено з 40 000 доларів США до 100 000 доларів США для кожного депозитного рахунку.

У цих умовах багато ощадно-позичкових асоціацій швидко скористалися більш ліберальним порядком і прагнули покрити збитки попередніх років шляхом розширення своєї діяльності. Зняття обмежень щодо процентних ставок дозволило значно розширити залучення депозитів шляхом встановлення високих процентних ставок за вкладами. Значною мірою залученню депозитів сприяло також збільшення розміру страхового покриття. Активи фінустанов почали стрімко зростати. Дослідження 637 збанкрутілих об'єднань у 1986-1989 рр. показало, що їх активи подвоїлися за кілька років, а 74 з них зросли більш ніж на 400% [31]. При цьому значна частина залучених коштів була інвестована в нові, нетрадиційні, маловивчені та ризикові активи, які стали доступними завдяки дерегуляції. Водночас несприятливі зміни податкового законодавства ще більше ускладнили ситуацію. Податок на нерухомість суттєво вплинув на діяльність установ іпотечного кредитування. З 1986

року ціни на нерухомість почали падати, фінансові установи зазнавали все більших збитків і банкрутств.

Коли серйозність цієї ситуації стала очевидною, уряд США посилив пруденційні правила щодо інвестиційної діяльності фінансових установ, але вже були значні збитки, оцінені в 100 мільярдів доларів США, або 2% ВВП [24]. До 1989 року 637 фінансових установ США були або ліквідовані, або перебували в стадії ліквідації.

Подібні кризи спостерігалися наприкінці 1980-х - на початку 1990-х років і в інших розвинених країнах. Дерегуляція фінансових ринків у скандинавських країнах (Норвегія, Швеція, Фінляндія) у середині 1980-х рр. призвела до значних втрат і досить великих витрат з бюджету на порятунок фінансової системи. Явища фінансової нестабільності подібного типу можна зустріти практично в усіх розвинених країнах.

Наведені приклади яскраво демонструють негативні наслідки як ухилення від державного регулювання, так і непередбаченого державного втручання в механізми фінансових ринків, а також високу ціну, яку доведеться заплатити за усунення наслідків банкрутства фінансових установ. Слід зазначити, що сама лібералізація фінансових ринків не була причиною фінансової нестабільності. Фактори нестабільності у фінансових структурах вже існували, а лібералізація лише оголила приховані проблеми, накопичені в попередні роки. У багатьох випадках ці проблеми були спричинені політикою та заходами уряду, які поряд із підвищенням рівня державних гарантій збереження депозитів зменшили пруденційний нагляд. Подібні проблеми, коли урядові дії не супроводжувалися адекватними регулятивними та наглядовими правилами, були характерними для багатьох розвинених країн.

Слід також зазначити, що, незважаючи на значні збитки фінансових установ, їхнім вкладникам у більшості випадків були повністю або частково компенсовані втрачені заощадження. Це стало можливим завдяки існуванню спеціальних систем (фондів) страхування вкладів. У різних країнах ці системи мають різні назви, особливості та механізми роботи. Вони можуть створюватися як державою, так і об'єднаннями певних установ (банків, кредитних спілок, ощадних кас тощо), можуть бути в одних випадках обов'язковими, а в інших – добровільними. Однак, незважаючи на деякі

відмінності, ці системи виконують приблизно однакові функції: акумулюють страхові кошти на випадок банкрутства своїх учасників, контролюють їх фінансовий стан, допомагають вирішити фінансові проблеми.

У Сполученому Королівстві Фонд страхування банківських вкладів був створений у 1982 році на основі положення нового банківського закону. Фонд є самостійною юридичною особою. Органи управління складаються з представників центрального банку, уряду та банків-учасників. Участь усіх комерційних банків у Фонді є обов'язковою. Фонд формується за рахунок обов'язкових вступних та щорічних внесків банків-учасників, розмір яких визначається залежно від класу банку. Мінімальна сума депозиту становить 10 000, а максимальна 300 000 тисяч фунтів. У разі необхідності сума внесків кожного конкретного банку може бути збільшена, але не може перевищувати 0,3% вкладів. Максимальна сума страхового відшкодування на одного вкладника становить 10 тисяч фунтів.

У Франції подібний страховий фонд називають «механізмом солідарності». Він створений і керується Французькою асоціацією банків і охоплює всі банки. Розмір страхового відшкодування на одного вкладника не перевищує 200 тис. франків.

В Японії з 1971 року існує Корпорація страхування вкладів. Її капітал рівними частками внесли уряд, Центральний банк і комерційні банки. Участь у системі страхування вкладів є обов'язковою для всіх національних банків і кредитних спілок. Страховий фонд формується за рахунок щорічних внесків у розмірі 0,008% від застрахованих вкладів. Вкладникам відшкодовують депозити на суму до 10 мільйонів ієн.

У Німеччині існує кілька фондів страхування вкладів, на які Центральний банк Німеччини не має значного впливу. Ці Фонди створюються на інституційній основі: Фонд гарантування вкладів комерційних банків; Фонд страхування вкладів, Фонд страхування вкладів кооперативних банків. Цікавий механізм участі у фонді. Це виглядає добровільно, але в принципі обов'язково. Членами фонду можуть бути лише установи, які є членами відповідної національної асоціації. Якщо установа виходить (чи виключається з будь-якої причини) з асоціації, вона автоматично втрачає членство у фонді і навпаки, припинення участі у фонді внаслідок виходу чи виключення з нього

призводить до втрати членства в асоціації. У США створена змішана система захисту інтересів вкладників. Вона називається Федеральна корпорація страхування депозитів (FDIC) і Федеральна корпорація страхування заощаджень і позик (FSLIC). FDIC зобов'язана застрахувати всі депозити як фізичних, так і юридичних осіб у федеральних банках і банках штатів на суму до 100 тис. доларів США. Членство інших є добровільним. Початковий страховий фонд FDIC був сформований за рахунок коштів державного казначейства і 12 федеральних резервних банків. Крім того, у надзвичайних ситуаціях FDIC має можливість отримати позику від Державного казначейства на суму до 3 мільярдів доларів США. Крім безпосереднього захисту банківських вкладів, FDIC має право придбати частку в капіталі проблемного банку (або весь капітал на термін до 5 років), надати йому кредит, тимчасово змінити керівництво, перевести дебіторську та кредиторську заборгованість на інший банк-член FDIC. Крім того, FDIC має право проводити перевірки банків, які не входять до цієї організації. FDIC має досить великий штат працівників. FDIC керує Рада директорів, що складається з п'яти осіб, двоє з яких призначаються Президентом Сполучених Штатів за схваленням Сенату.

Таким чином, аналіз показує, що універсального механізму захисту вкладів у фінансових установах не існує, однак у тій чи іншій формі система захисту є важливою складовою фінансових систем розвинених країн.

Розглянувши загальні причини, умови та механізми забезпечення стабільності фінансових інститутів різними країнами та страхування вкладів, слід зупинитися більш детально на кредитних спілках розвинених країн. Як у них є власні системи забезпечення стабільності та гарантії депозитів. Слід зазначити, що більшість із них створено з ініціативи кредитних спілок та їх об'єднань, які були зацікавлені в тому, щоб жодна кооперативна фінансова установа не розвалилася, оскільки це неминуче негативно вплине на імідж інших організацій такого типу. Тому такі кооперативні стабілізаційні системи створені й успішно функціонують практично в усіх розвинених країнах.

Страховий фонд німецьких кооперативних банків був створений при Федеральному союзі кооперативних банків. Місцеві кооперативи Volksbanks і

Raiffeisenbanks роблять певні внески в нього залежно від розміру своїх активів. 10% усіх страхових внесків знаходиться на спеціальному рахунку у Федеральному Союзі, а 90% – на відповідних рахунках у регіональних союзах, які розпоряджаються цими коштами від імені Федерального Союзу. Кооперативному банку, який опинився у скрутному фінансовому становищі, можуть надаватися субсидії, пільгові та безпроцентні кредити та гарантії створеного страхового фонду, необхідні для забезпечення виходу з фінансової кризи.

Кредитні спілки Канади створили системи, які мають різні типи стабільності та гарантії вкладів у різних провінціях, але схематично зведені до двох основних моделей (рис. 3.1 та 3.2).

У першій моделі гарантування вкладів забезпечує окрема державна організація, створена за участю асоціації кредитних спілок, у другій – сама асоціація кредитних спілок, яка сформувала власний гарантійний фонд.

Департамент регулювання реєструє кредитні спілки, контролює їх фінансовий стан, захищає права членів, розробляє рекомендації уряду щодо змін законодавства, вирішує спори між кредитними спілками та їх членами. У деяких випадках цей орган може уповноважити асоціації кредитних спілок виконувати функції нагляду за спілками-членами системи (саморегулювальної організації). Це саме те, що очікується від другої з цих моделей.

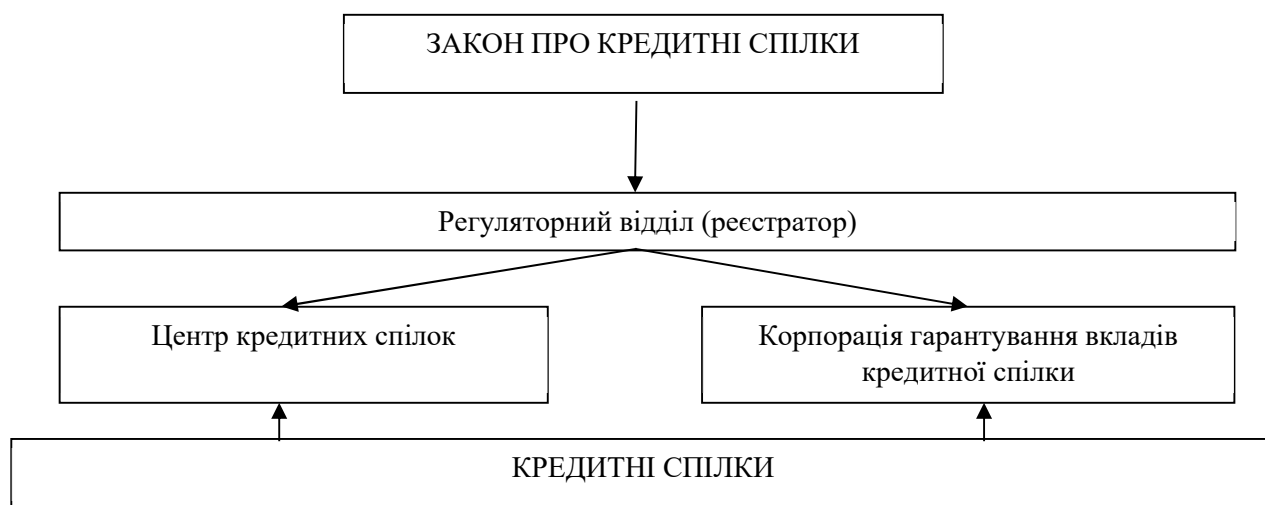

Рисунок 3.1 – Система стабілізації та гарантування депозитів провінційних кредитних спілок (Манітоба, Канада) [11]

Центр кредитних спілок – це асоціація спілок на провінційному рівні, основним завданням якої є: репрезентувати рух кредитних спілок у провінції; управління Центральним фондом ліквідності кредитних спілок та забезпечення кредитних спілок кредитними ресурсами; обслуговування єдиної комп'ютерної системи розрахунків кредитних спілок; проведення внутрішнього системного аудиту; надання кредитним спілкам аудиторських, освітніх, навчальних, консультаційних, рекламних, поліграфічних, аналітичних, обчислювальних, маркетингових послуг; централізоване забезпечення необхідними товарами та обладнанням, проведення науково-методичної роботи.

У Манітобі Центральний кредитний союз кредитних спілок, в якому 68 незалежних союзів, залишаючись автономними, об'єднуються в один (центральний) кредитний союз, наділяючи його певними функціями управління. Територіально спілки належать до 10 округів, кожен з яких має свого представника в Центральній раді директорів. Діяльність Центру фінансується з трьох джерел: щорічних внесків кредитних спілок, розмір яких визначається залежно від розміру активів і кількості членів; плата за послуги, що надаються ЦО; доходи від діяльності Центрального фонду ліквідації.

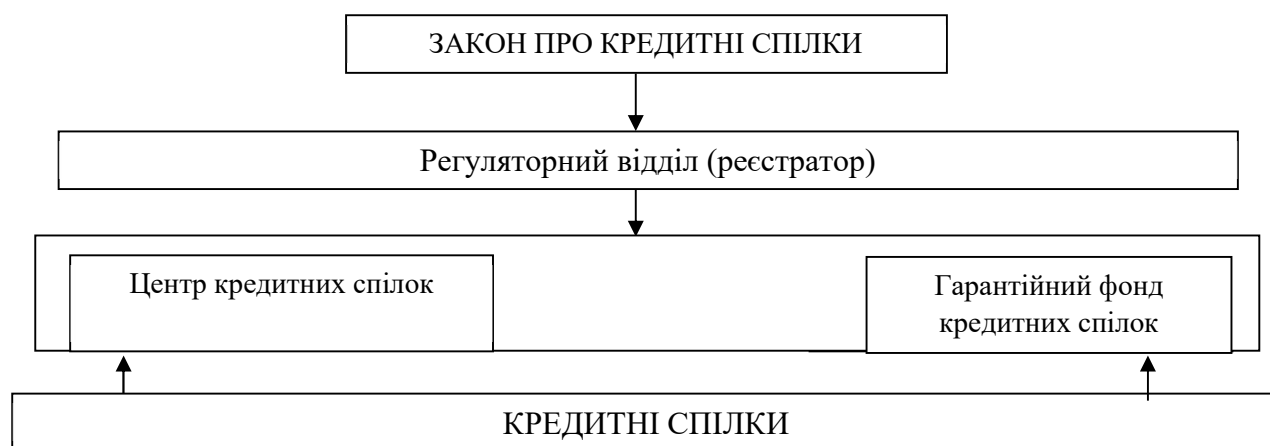

Рисунок 3.2 – Система стабілізації та гарантування депозитів кредитних спілок (Квебек, Канада) [11]

Корпорація гарантування вкладів страхує всі вклади кредитних спілок Манітоби та виконує функції регулятора та нагляду за дотриманням законодавства. Правління корпорації складається з 5 осіб, 2 з яких призначаються урядом провінції,

2 призначаються системою (асоціацією) кредитних спілок, а голова правління призначається спільно урядом та асоціацією кредитних спілок. Штат корпорації складається з 16 співробітників на чолі з генеральним директором, а також менеджером з перевірок, менеджером з нагляду за збитками, фінансовим менеджером, фінансовим аналітиком та офіс-менеджером. Раз на рік корпорація оцінює розмір внеску, який кредитна спілка повинна сплатити в страховий фонд корпорації в цьому році.

Таким чином, у розвинутих країнах забезпечення стабільності кооперативних фінансових установ і захист вкладів їхніх членів у більшості випадків відбувається за ініціативою самих кооперативних систем, які зазвичай отримують від держави право на саморегулювання та нагляд за членськими організаціями. При цьому створюється багатоступенева система захисту. Перший етап (на рівні кредитної спілки) – нормативні вимоги до накопичення власного капіталу та формування резерву під «проблемні» кредити. Другим рівнем захисту (на рівні об'єднання) є стабілізаційна програма об'єднання. Третій рівень захисту (на рівні асоціації чи держави) – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Така система забезпечує надійний захист кооперативних організацій як від макроекономічних факторів, так і від внутрішніх недоліків управління окремими установами, які можуть спричинити погіршення чи втрату активів, неплатоспроможність організації внаслідок втрати чи невідповідності активів і зобов'язань.

Ці системи захисту дозволяють кооперативним фінансовим установам розвинених країн успішно конкурувати з банками та іншими гравцями фінансового ринку. Проте ця конкуренція останнім часом стає дедалі складнішою в умовах глобалізації, яка має значний вплив на розвиток світового кооперативного руху. І цей вплив не можна оцінити однозначно. Глобалізація має як позитивний, так і негативний вплив на розвиток кооперативних організацій у світі.

На засіданні Європейської асамблеї МКА, що проходила в Парижі в 1998 році, було зазначено [18], що процеси глобалізації, які відбуваються в сучасному світі, мають подвійне значення для кооперативів. З одного боку, вони означають появу нових можливостей для міжнародного кооперативного співробітництва «без

кордонів», створюють передумови для посилення позицій регіональних кооперативних організацій у Міжнародному кооперативному альянсі в цілому. Але інша сторона глобалізації полягає в тому, що в сучасних умовах різко зростає роль великих транснаціональних компаній, які все більше захоплюють ринки. В цих умовах конкурувати з ними кооперативам стає все важче. У зв'язку з цим кооперативи змушені шукати нові ринки збуту та розширюватися, що суперечить їхній природі та філософії.

Так багато кредитних спілок і кооперативних банків у розвинених країнах були змушені об'єднатися в останні роки, щоб зміцнити свою фінансову міцність і дати їм можливість надавати послуги на рівні інших фінансових установ [35]. Крім того, наприклад, кооперативний банк Rabobank (Нідерланди) створив розгалужену міжнародну мережу зі 112 відділень у 35 країнах, з яких 46 відділень знаходяться в 17 країнах Європи. Rabobank також планує створити разом з німецьким кооперативним DG-Bank новий, загальноєвропейський кооперативний банк, який об'єднає кооперативні банківські групи європейських країн в єдину кооперативну банківську мережу [27].

Ці процеси можуть свідчити про виродження кредитних спілок у розвинутих країнах і перетворення їх в умовах глобалізації на звичайні комерційні фінансові установи.

Слід зазначити, що існує багато факторів, які вплинули на зміни в кооперативних системах останніх років. Деякі з них є специфічними для кооперативів у певних регіонах чи країнах [15], тоді як інші фактори є специфічними для певних секторів. Найважливіше для співпраці є структурні перебудови та зміни в державній політиці багатьох розвинених країн.

Крім того, надзвичайно важливими є такі фактори: глобалізація ринків; процеси дерегуляції та приватизації в окремих країнах; прийняття жорсткішого конкурентного законодавства; науково-технічні інновації планетарного масштабу; збільшення прірви між багатими і бідними; прагнення людей до певного контролю над навколишнім середовищем.

3.2. Сучасні проблеми розвитку кредитно-кооперативного сектору в умовах глобалізації

Світовий кооперативний рух зазнає значних змін, зумовлених глобальними процесами та процесами адаптації до них національних економік. Найважливішими з них є наступні (рис. 3.3):

- Бажання підвищити ефективність шляхом масштабування. Кооперативи всіх типів продовжують прагнути підвищення ефективності шляхом розширення масштабів і тим самим фатально послаблюють зв'язки зі своїми членами. Відбуваються злиття кооперативів, в результаті чого традиційні для кооперативних систем структури федеральних об'єднань кооперативів втрачають своє значення і руйнуються. Це може призвести до краху всього кооперативного сектору.

- Припинення державної допомоги. Кооперативи багатьох, особливо розвинених країн світу, страждають від того, що їхні уряди припиняють політику протекціонізму щодо кооперативного сектора економіки.

- Домінування професіоналів. Оперативне та стратегічне управління та контроль у багатьох кооперативах перейшли від членів до професіоналів. Відповідно, пріоритети в таких кооперативах стали ґрунтуватися на професійній компетентності їхніх керівників, а не на реальних потребах членів.

- Зростання «ділового співробітництва». Є багато прикладів малих підприємств, які самі надають послуги постачання. Наприклад, у сільському господарстві, особливо в розвинених країнах, занепад сімейних ферм означає, що багато сільськогосподарських кооперативів тепер мають членів, які є підприємствами, а не окремими фермерами. Багато виробників можуть вижити, якщо перемістять частину прибутку далі по маркетинговому ланцюжку. І для досягнення цього з'являються нові кооперативи.

- Пожертвування контролем заради доступу до фінансування. Кооперативи, яким необхідно збільшити фінансування, іноді жертвують контролем членства, щоб отримати необхідне фінансування. Дуже часто така діяльність рано чи пізно

призводить до того, що організації перестають бути кооперативами.

- Розподіл загальних фондів (резервів). Якщо цього вимагає закон, окремі кооперативи прагнуть розподілити між членами резервні кошти, накопичені протягом багатьох років, шляхом ліквідації або реорганізації кооперативу в господарське товариство. Це відбувається, якщо члени вважають, що теперішня вартість їх частки в майні кооперативу при його ліквідації буде більшою за економічний прибуток від діяльності кооперативу.

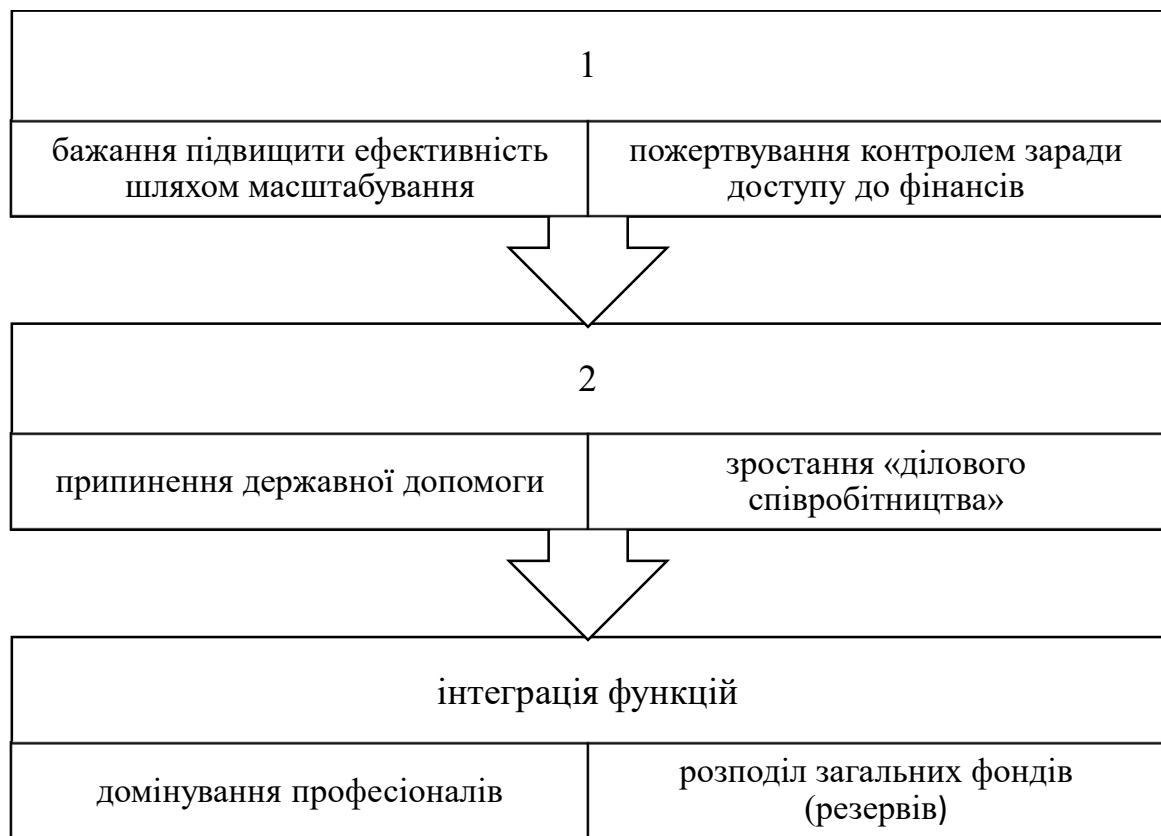

Рисунок 3.3 – Основні глобальні процеси, що вносять зміни в кооперативний рух

- Інтеграція функцій. Багато кооперативів прагнуть стати центрами універсального обслуговування, які надають широкий спектр послуг (наприклад, в одній позиції надаються всі види фінансових послуг – накопичення, позики, страховий захист, валютні операції тощо). Клієнти також сподіваються, що зможуть отримати всі ці послуги під час свого звичайного відвідування кооперативу. Ця тенденція особливо важлива для тих кооперативів, які спеціалізуються на наданні вузького спектру послуг, але ця тенденція також надає реальні можливості для

співпраці між кооперативами в різних секторах.

Разом з цим співпраця продовжує розвиватися. Люди не припиняють знаходити нові сфери, де співпраця може бути використана для задоволення їхніх потреб. У деяких частинах світу існує давня традиція деяких форм співпраці, тоді як в інших ці форми стають відносно новими або залишаються маловідомими.

Слід зазначити, що глобалізація економіки не послабила конкуренцію, а, навпаки, зробила її більш жорсткою [19]. Як наслідок, у слаборозвинених країнах знижується рівень життя. А це, у свою чергу, є суттєвим чинником розвитку кооперативного руху в цих країнах, історія якого переконливо свідчить, що люди об'єднуються в кооперативи, щоб спільно протистояти негативним соціально-економічним наслідкам ринкової економіки. Якщо розглядати кооперативи в контексті всіх змін, що відбуваються в процесі глобалізації, то кооперативи слід розглядати як інститути з особливим призначенням і роллю в економіці. У процесі діяльності вони не лише економічно сприяють своїм членам у веденні власного господарства, а й розвивають у суспільстві певні соціальні цінності, формують у людей віру у власні сили.

Незважаючи на глобалізацію, розвиток малого та середнього бізнесу триватиме на місцевому рівні внаслідок специфічних потреб, які існують у регіонах. Гнучкість, короткі терміни виконання та канали прийняття рішень, а також менша кількість бюрократії для швидкого реагування та адаптації до змін зовнішнього середовища є життєво важливими для успіху в глобалізованій економіці. Цьому можуть сприяти кооперативи, а малі організації та децентралізовані структури мають значний конкурентний потенціал і можуть займати певні ринкові ніші для задоволення потреб своїх клієнтів. Водночас традиційні недоліки малих організацій можуть бути компенсовані об'єднанням кооперативів та використанням інформаційно-комунікаційних систем, що в умовах глобалізації зменшує потребу у фізичному розширенні бізнесу для досягнення ефекту масштабу.

Думка голови Федерації кооперативних банків Італії А. Аззі щодо подальшого розвитку системи кредитної кооперації в умовах глобалізації є *quite* цікаво [1]: Італійські кредитні спілки стикаються з великою проблемою: як зберегти свою

специфічну модель і механізми, щоб успішно функціонувати на професійному та конкурентному ринку. За останні роки істотні структурні та інституційні зміни в італійських кредитних кооперативних банках дещо позбавили їх початкових характеристик. Тим не менш, кооперативні банки все ще відображають головні риси свого історичного ідеалу – кооперативу Райффайзен: рівність членів на загальних зборах; відносно невеликий пайовий внесок; обмежене нарахування дивідендів; накопичення резервів; неподільність накопичених запасів; локалізація членства на певній території.

А. Аззі підкреслює, що центральну роль в умовах глобалізації мають відігравати члени кооперативів, а стимули до цього є важливими аспектами в реалізації концепцій удосконалення сучасної моделі кредитної кооперації.

На думку автора, основна організаційна структура малого кооперативного банку чи установи взаємного кредитування має захищати чинники, через які вони виконують свою інституційну роль у конкурентному середовищі. Зрештою, кредитні кооперативи необхідно заохочувати до збереження аспектів, які відрізняють їх від інших банків, але вони також повинні мати нові ідеї, які допоможуть їм стати більш конкурентоспроможними, не втрачаючи своєї специфіки та сили.

Таким чином, перед кооперативними банками стоїть завдання збереження своєї специфіки, заснованої на кооперативній ідеї та структурному нарощуванні кооперативної фінансово-кредитної системи. Збереження специфіки кооперативних фінансових установ має базуватися на таких принципах:

- реальна можливість реалізації членами кооперативу своїх прав у прийнятті рішень щодо діяльності кооперативу;
- відсутність у членів можливості вимагати розподілу сформованих у процесі діяльності кооперативу резервів;
- обмежене нарахування дивідендів на частку учасників;
- обов'язковість участі членів у діяльності кооперативного банку.

Структурне зростання кооперативної фінансово-кредитної системи має базуватися на таких принципах:

- самодисципліна, яка базується на наданні кожним фінансово-кредитним

кооперативом необхідних членам фінансових і нефінансових послуг;

- дотримання норм кооперативного законодавства, що регулюють територіальне розширення кооперативів на основі економічної доцільності та поваги до сфер діяльності інших подібних кооперативів (недопущення територіальної конкуренції між кооперативами);
- співробітництво з іншими кооперативами в рамках єдиної мережі для отримання економічного ефекту шляхом спільних дій у рамках єдиної кооперативної фінансово-кредитної системи (рис. 3.4).

Рисунок 3.4 – Принципи структурного розвитку кооперативної фінансово-кредитної системи

Для того, щоб забезпечити практичну реалізацію цих принципів, необхідно здійснити комплекс певних організаційних заходів, таких як:

- поступове розширення членської бази кооперативних фінансово-кредитних установ у суспільстві шляхом подальшої реалізації принципу відкритості членства, забезпечення стабільності системи та створення мотиваційних факторів для участі нових учасників;
- створення умов для активізації участі учасників у загальних зборах з метою вдосконалення механізмів внутрішнього контролю;

- сприяння громадськості та почуття єдності серед членів з метою підтримки стабільності кооперативної структури та забезпечення її збалансованого розвитку;
- вирішення проблеми конфлікту інтересів учасників та клієнтів, які не є учасниками кооперативних банків;
- удосконалення системи внутрішнього контролю для забезпечення надійного та професійного управління;
- підвищення прозорості виборчих процедур, забезпечення внутрішнього діалогу та запровадження більш представницької участі в управлінні.

Ці заходи дозволять кооперативним фінансовим установам значно зміцнити свої позиції на фінансовому ринку та успішно розвиватися в умовах глобалізації.

Питання подальшого розвитку кооперативних організацій в сучасних умовах глобалізації економіки розглядалися Європейською регіональною асамблеєю МКА у жовтні 2000 р. [18].

Кооперативи орієнтовані на надання послуг своїм членам, а не на отримання максимального прибутку від своєї діяльності. Вони прагнуть скоротити витрати та збільшити доходи своїх членів, тому в умовах глобалізації можуть суттєво допомогти своїм членам не лише підвищити ефективність їхньої економіки, а й вийти на нові ринки та сфери діяльності.

Таким чином, можна визначити наступні стратегічні напрями діяльності кооперативів в умовах глобалізації:

1. Прагнучи адаптуватися до змін, викликаних глобалізацією, кооперативи не повинні втрачати свою соціально-економічну природу та місцевий характер. Через розширення масштабів діяльності в процесі глобалізації кооперативи ризикують втратити зв'язок зі своїми членами. За умови, що кооперативи підтримують своїх членів у процесі глобалізації та зосереджуються на задоволенні їхніх потреб, глобалізація може зробити позитивний внесок у зміцнення зв'язків між членами та їхніми кооперативами. Це вимагає від кооперативів чіткої орієнтації на потреби своїх членів та забезпечення професіоналізму та високої кваліфікації керівників і працівників кооперативу.

2. В умовах глобалізації кооперативи здатні вирішувати проблеми, що

виникають внаслідок глобалізації, завдяки своїй децентралізованій демократичній структурі та некомерційному характеру. Близькість до потреб членів у контексті глобалізації є дуже цінною. Однак необхідно забезпечити, щоб кооперативи другого та третього рівнів (регіональні та національні асоціації кооперативів) виконували прагнення та відповідали потребам первинних організацій, які не повинні ставати «ринком» послуг для асоціацій вищого рівня у своїй діяльності. умови неконтрольованої автономії.

3. Первинні кооперативи повинні продовжувати працювати на місцевих ринках. Злиття не слід здійснювати, якщо це не життєво важливо з фінансових або операційних причин. Кооперативи повинні співпрацювати незалежно від державних кордонів. Тобто нам потрібна кооперація (в тому числі міжнародна), а не розширення сфери діяльності кооперативів.

4. В умовах глобалізації зростає важливість встановлення нової форми відносин між місцевими кооперативами та їх осередками, а також асоціаціями та формування у всіх учасників кооперативної системи почуття «частини, що зміцнює ціле».

5. Процес глобалізації створює нові ризики для кооперативів, які посилюються такими факторами:

- члени кооперативу можуть вважати, що послуги кооперативу можна успішно замінити послугами, які пропонують компанії;
- ринкові ніші, які обслуговують кооперативи, можуть зникнути або суттєво звужуватися через глобальні технологічні зміни (наприклад, електронна комерція через Інтернет, впровадження мережі банківських автоматів тощо);
- члени кооперативу можуть почати втрачати кооперативний дух і вірність «спільній справі». Колективізм може почати змінюватися індивідуалізмом, який може перерости в егоїзм;
- під впливом посилення конкуренції в керівництві кооперативу може сформуватися усвідомлення власної незамінності (важливість професійного менеджменту) і орієнтація на неконтрольоване, а часто й не виправдане розширення сфери діяльності та послуг кооперативу;
- технологічні та організаційні зміни в кооперативній діяльності, викликані

глобалізацією, можуть створити враження «бюрократизації» окремих процесів;

- серед деяких кооперативних рухів поширена практика створення некооперативних (бізнес) можуть активізуватися структури отримання прибутку та фінансування кооперативної діяльності за рахунок кооперативної діяльності.

6. В умовах глобалізації необхідно враховувати, що потреби членів кооперативу є пріоритетними та необхідно забезпечити максимальну самостійність кооперативів первинного рівня та їх ефективну підтримку кооперативами вторинного (регіонального) та третинного (національного) рівнів.) рівні та їх спеціалізовані установи.

7. В умовах глобалізації національні кооперативи повинні бути більш активними на міжнародному рівні та тісніше співпрацювати з подібними організаціями в інших країнах. Міжнародна співпраця між національними кооперативами, створення кооперативних конфедерацій на міжнародному рівні дозволить кооперативним організаціям багатьох країн бути більш ефективними в умовах глобалізації.

Таким чином, з одного боку, глобалізація робить конкуренцію на ринку фінансових послуг більш інтенсивною, а очікування споживачів – вищими; у свою чергу, це призводить кооперативи до еволюції в напівбізнес-орієнтовані економічні організації. Але з іншого боку, це також спонукає кооперативи до реорганізації в глобальні кооперативні системи міжнародної взаємної самопомоги.

Висновки до розділу 3

Незважаючи на те, що універсального механізму захисту вкладів у фінансових кооперативних установах не існує, проте в тій чи іншій формі система захисту є важливою складовою фінансових систем розвинених країн. Слід зазначити, що більшість з них створювалися з ініціативи кредитних кооперативів та їх об'єднань, які були зацікавлені в тому, щоб жодна кооперативна фінансова установа не зазнала

краху, оскільки це неминуче негативно вплине на імідж інших організацій такого типу. Тому такі кооперативні стабілізаційні системи створені й успішно функціонують практично в усіх розвинених країнах. Наприклад, кредитні спілки Канади створили системи, які мають різні типи стабільності та гарантування вкладів у різних провінціях, але схематично зведені до двох основних моделей: Корпорації гарантування вкладів кредитної спілки та Гарантійного фонду кредитних спілок. У Сполученому Королівстві Фонд страхування банківських вкладів був створений у 1982 році на основі положення нового банківського закону.

У Франції подібний страховий фонд називають «механізмом солідарності». Він створений і керується Французькою асоціацією банків і охоплює всі банки. В Японії з 1971 року існує Корпорація страхування вкладів. Змішана система захисту інтересів вкладників створена в США. Вона називається Федеральна корпорація страхування депозитів і Федеральна корпорація страхування заощаджень і позик. Можна визначити наступні стратегічні напрямки діяльності кооперативів в умовах глобалізації: 1) Прагнучи адаптуватися до змін, викликаних глобалізацією, кооперативи не повинні втрачати соціально-економічну природу та локальний характер; 2) В умовах глобалізації, кооперативи здатні вирішувати проблеми, що виникають внаслідок глобалізації, завдяки своїй децентралізованій демократичній структурі та некомерційному характеру. Близькість до потреб членів у контексті глобалізації є дуже цінною.

Однак необхідно забезпечити, щоб кооперативи другого та третього рівнів (регіональні та національні асоціації кооперативів) виконували прагнення та відповідали потребам первинних організацій, які не повинні ставати «ринком» послуг для асоціацій вищого рівня у своїй діяльності. умови неконтрольованої автономії; 3) Первинні кооперативи повинні продовжувати працювати на місцевих ринках. Злиття не слід здійснювати, якщо це не життєво важливо з фінансових або операційних причин. Кооперативи повинні співпрацювати незалежно від державних кордонів. Іншими словами, нам потрібна кооперація (в тому числі міжнародна), а не розширення сфери діяльності кооперативів; 4) В умовах глобалізації зростає важливість встановлення нової форми відносин між місцевими кооперативами та їх

осередками, а також асоціаціями та формування у всіх учасників кооперативної системи почуття «частини, що зміцнює ціле». 5) В умовах глобалізації необхідно враховувати, що потреби членів кооперативу є пріоритетними та необхідно забезпечити максимальну незалежність кооперативів первинного рівня та їх ефективну підтримку кооперативами вторинного (регіонального) та третинного (національного) рівнів.) рівні та їх спеціалізовані установи; 6) В умовах глобалізації національні кооперативи повинні бути більш активними на міжнародному рівні та тісніше співпрацювати з подібними організаціями в інших країнах. Міжнародна співпраця між національними кооперативами, створення кооперативних конфедерацій на міжнародному рівні дозволить кооперативним організаціям багатьох країн бути більш ефективними в умовах глобалізації.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

На основі проведеного дослідження сформульовано наступні *висновки*, які розкривають теоретичні та практичні аспекти руху кредитної кооперації.

У першому розділі цієї кваліфікаційної роботи було визначено місію та функції кредитних кооперативів як економічні, так і соціальні. У цьому випадку соціальна функція кооперативів хоч і стоїть на другому місці після господарської, але все ж є дуже важливою. Метою кредитного кооперативу є задоволення фінансових потреб його членів, але, на відміну від комерційних фінансових установ, на основі соціально-етичних, моральних і справедливих принципів: добровільності та відкритості членства; демократичне членство та контроль; господарська участь членів у створенні та діяльності кооперативу; самостійність і незалежність кооперативу; навчання та підвищення кваліфікації членів і працівників кооперативу; кооперація між кооперативами; сприяння розвитку кооперативних громад.

Повертаючись до збитковості кооперативів, необхідно визначити цей принцип як важливий для розуміння сутності кредитної кооперації, оскільки він демонструє їх принципову відмінність від інших кредитних установ, і насамперед – комерційних банків, а тому заслуговує на особливу увагу.

Таким чином, дослідження понятійного апарату кредитної кооперації, історичних, соціальних та економіко-фінансових аспектів діяльності кредитної кооперації, а також системи принципів її діяльності дозволило розглядати кредитну кооперацію як унікальну та оригінальну організаційну форму задоволення потреб фінансові потреби населення шляхом самодопомоги, принципово відрізняється від інших традиційних кредитних установ.

Кредитна кооперація історично виникла у двох основних формах. Видатні німецькі кооператори та громадські діячі Герман Шульце-Деліч і Фрідріх Райффайзен майже одночасно, незалежно один від одного, запропонували два принципово відмінних підходи до організації кооперативного кредитування: перший – для міського населення, другий – для селян.

Відповідно, існувало два типи кредитних кооперативів: кредитні товариства (часто звані сільськими позичковими товариствами) Ф. Райффайзена та ощадно-позичкові товариства (також звані народними банками) Г. Шульце-Деліча.

Це були дві різні моделі кооперативного кредитування, кожна з яких була адаптована до певного соціального середовища. З Німеччини вони поширилися в інші країни, і сьогодні кредитна співпраця в будь-якій країні базується або на моделі Райффайзена, або на моделі Шульце-Деліча, з деякими відмінностями, викликаними особливостями національного законодавства.

Найважливішими, фундаментальними принципами діяльності кооперативів Райффайзен можна вважати такі положення: відсутність пайового капіталу (членських внесків); необмежена відповідальність учасників за боргами товариства; обмеження сфери діяльності товариства (щоб усі члени знали один одного); надання кредитів лише членам кооперативу з урахуванням особи позичальника; вільна робота у виборних органах управління та демократичний контроль в організації.

Герман Шульце-Деліч запропонував іншу модель кредитної кооперації, яка принципово відрізнялася від кооперативів Райффайзен, оскільки мала інший фінансовий механізм. Ця модель отримала назву Народний банк, або ощадно-позичкове товариство, і була створена для задоволення фінансових потреб переважно міських жителів: ремісників, службовців та інших верств міського населення.

З часом товариства Шульце-Деліча стали характеризуватися такими ознаками: кооперативи мали значний власний капітал, сформований пайовими внесками членів; членство в товаристві не обмежувалося; по можливості нараховувалися дивіденди, і вони перевищували відсотки за позикові кошти; процентна ставка за кредитом була високою, але трохи нижчою, ніж в інших фінансових установах; перелік фінансових послуг кооперативу був аналогічний переліку банківських послуг; оплачувалася робота членів правління; члени ощадно-позичкових кооперативів несли необмежену відповідальність за його боргами; члени позичково-ощадних товариств часто були пасивними; послуги часто надавалися не лише членам кооперативу. Це були основні риси ощадно-позичкових кооперативів Шульце-Деліча, які були дуже схожі на банки. Тому їх і називали народними банками.

У другому розділі кваліфікаційної роботи розкриваються кредитні кооперативи, що утворюють значні сегменти фінансового сектора європейських країн. Створені переважно в середині XIX ст., європейські кредитні кооперативи набували великої популярності як серед сільських, так і міських жителів. Дві основні моделі кредитної кооперації, розроблені німцями (Райффайзен і Шульце), стали зразками для кредитної кооперації відповідно селян і міст. Їх можна назвати кредитними спілками, народними банками, кооперативними банками, банками Райффайзен тощо. З другої частини двох XX століття вони переживають дві основні трансформації. По-перше, кредитні кооперативи стають більшими та меншими через постійні злиття та поглинання. По-друге, вони виконують все більше функцій, характерних для звичайних комерційних банків, щоб конкурувати з ними на фінансовому ринку.

Німецька система кредитної кооперації включає близько 2500 кооперативних кредитних товариств, які розташовані в містах, переважно під назвою Volksbank, і в сільській місцевості під назвою Raiffeisenbank. Обидві групи кредитних кооперативів побудували свої системи за допомогою асоціацій та обслуговуючої інфраструктури та центральних кооперативних банків.

У Франції діють чотири потужні національні системи кооперативних банків: Credit Agricole, Credit Mutuel, Credit Cooperatif і Banque Populaires. Сьогодні кооперативні установи діють як універсальні банки.

Кооперативний фінансово-кредитний сектор Нідерландів представлений банківською групою Rabobank. Сьогодні це потужна кооперативна структура, яка протягом багатьох десятиліть залишається відданою своїй кооперативній природі.

Економіка США має потужний кооперативний фінансово-кредитний сектор, який складається з кількох розвинених систем, які мають ефективну інфраструктуру обслуговування, що дозволяє фінансово-кредитним кооперативам успішно конкурувати з іншими гравцями фінансового ринку. Ці системи включають систему кредитних спілок, кредитну систему фермерів та системи інших кооперативних фінансових установ.

Кооперативна кредитна система Канади складається з двох автономних

кооперативних систем: англомовної системи кредитних спілок і франкомовної системи товариств взаємної вигоди Дежардена, Квебек. Кредитні спілки в межах провінції об'єднуються Центр. Провінційні центри є регіональними асоціаціями кредитних спілок. Є 9 провінційних центрів.

Таким чином, системи кредитної кооперації розвинутих країн мають багато спільних рис, якими є: інтеграція первинних кредитних кооперативів у багаторівневі пірамідальні структури (системи); наявність розвиненої сервісної інфраструктури, державна підтримка на початковому етапі створення тощо. Водночас вони мають специфічні відмінності, зумовлені особливостями національних умов кожної країни. Існує велика різниця між системами кредитних спілок у Північній Америці та кооперативними банками в Європі. Європейська система передбачає, що кооперативні банки можуть надавати кредити лише своїм членам, а вклади можуть прийматися як від учасників, так і від інших осіб (вкладників). Така модель кооперативного кредитування поширена майже в усіх країнах Європи (за винятком Великобританії та Ірландії). У США кредитні спілки надають послуги (зокрема ощадні) лише своїм членам, а Farm Credit System взагалі не залучає депозити, а отримує необхідні кредитні ресурси шляхом випуску та продажу власних боргових цінних паперів на внутрішніх ринках капіталу. Вони також мають різні способи формування взаємних фондів. У Сполучених Штатах Farm Credit System не передбачає постійних пайових внесків учасників. Частка збільшується або зменшується в залежності від зміни суми кредиту і повністю відшкодовується в момент погашення боргу. У Німеччині та Нідерландах (Rabobank), з іншого боку, більша частина капіталу була створена шляхом залучення місцевих заощаджень та іноземних приватних інвестицій.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи зазначено, що незважаючи на відсутність універсальних механізмів захисту вкладів у фінансових кооперативних установах, проте, в тій чи іншій формі, система захисту є важливою складовою фінансових систем розвинених країн. Слід зазначити, що більшість з них створювалися з ініціативи кредитних кооперативів та їх об'єднань, які були зацікавлені в тому, щоб жодна кооперативна фінансова установа не зазнала краху,

оскільки це неминуче негативно вплине на імідж інших організацій такого типу. Тому такі кооперативні стабілізаційні системи створені й успішно функціонують практично в усіх розвинених країнах.

Наприклад, кредитні спілки Канади створили системи, які мають різні типи стабільності та гарантування вкладів у різних провінціях, але схематично зведені до двох основних моделей: Корпорації гарантування вкладів кредитної спілки та Гарантійного фонду кредитних спілок. У Сполученому Королівстві Фонд страхування банківських вкладів був створений у 1982 році на основі положення нового банківського закону. У Франції подібний страховий фонд називають «механізмом солідарності». Він створений і керується Французькою асоціацією банків і охоплює всі банки. В Японії з 1971 року існує Корпорація страхування вкладів. Змішана система захисту інтересів вкладників створена в США. Вона називається Федеральна корпорація страхування депозитів і Федеральна корпорація страхування заощаджень і позик.

Можна визначити наступні стратегічні напрями подальшого розвитку кооперативів в умовах глобалізації за допомогою наступних *пропозицій*: 1) Прагнучи адаптуватися до змін, викликаних глобалізацією, кооперативи не повинні втрачати соціально-економічну природу та локальний характер; 2) У контексті глобалізації кооперативи здатні вирішувати проблеми, що виникають внаслідок глобалізації, завдяки своїй децентралізованій демократичній структурі та некомерційній природі. Близькість до потреб членів у контексті глобалізації є дуже цінною. Однак необхідно забезпечити, щоб кооперативи другого та третього рівнів (регіональні та національні асоціації кооперативів) виконували прагнення та відповідали потребам первинних організацій, які не повинні ставати «ринком» послуг для асоціацій вищого рівня у своїй діяльності. умови неконтрольованої автономії; 3) Первинні кооперативи повинні продовжувати працювати на місцевих ринках. Злиття не слід здійснювати, якщо це не життєво важливо з фінансових або операційних причин. Кооперативи повинні співпрацювати незалежно від державних кордонів. Іншими словами, нам потрібна кооперація (в тому числі міжнародна), а не розширення сфери діяльності кооперативів; 4) В умовах глобалізації зростає важливість встановлення нової форми

відносин між місцевими кооперативами та їх осередками, а також асоціаціями та формування у всіх учасників кооперативної системи почуття «частини, що зміцнює ціле». 5) В умовах глобалізації необхідно враховувати, що потреби членів кооперативу є пріоритетними та необхідно забезпечити максимальну незалежність кооперативів первинного рівня та їх ефективну підтримку кооперативами вторинного (регіонального) та третинного (національного) рівнів.) рівні та їх спеціалізовані установи; 6) В умовах глобалізації національні кооперативи повинні бути більш активними на міжнародному рівні та тісніше співпрацювати з подібними організаціями в інших країнах. Міжнародна співпраця між національними кооперативами, створення кооперативних конфедерацій на міжнародному рівні дозволить кооперативним організаціям багатьох країн бути більш ефективними в умовах глобалізації.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аззі А. Інституційна організація італійської системи кредитної кооперації. *Кур'єр IRU*. 2001. №1. URL: www.iru.de/publicationen.html (дата звернення: 12.09.2022).
2. Ашхоф Г. Банківські принципи Германа Шульце-Деліча та Фрідріха Вільгельма Райффайзена. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/300182263_The_Banking_Principles_of_Hermann_Schulze-Delitzsch_and_Friedrich_Wilhelm_Raiffeisen (дата звернення: 08.09.2022).
3. Аяді Р. Дослідження різноманітності в банківському секторі в Європі. *Центр європейських політичних досліджень*. Брюссель. 2010. С. 76-86. URL: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/investigating-diversity-banking-sector-europe-key-developments-performance-and-role/> (дата звернення: 1.10.2022).
4. Білокіз М.Б., Пожар А.А. Особливості виникнення та поширення кредитних кооперативів у країнах світу. *Збірник наукових статей магістрів*. Полтава : ПУЕТ, 2022. С. 109-113.
5. Браверман А. Інституційні аспекти кредитної кооперації. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/23723734_Institutional_Aspects_of_Credit_Cooperatives (дата звернення: 11.10.2022).
6. Вольфрум Е. Герман Шульце-Деліч. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/299933678_Hermann_Schulze-Delitzsch (дата звернення: 07.09.2022).
7. Вольфрум Е. Фрідріх Вільгельм Райффайзен. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/299933747_Friedrich_Wilhelm_Raiffeisen (дата звернення: 06.09.2022).
8. Глен К. Вступ до кредитної спілки. Національний інститут кредитних спілок. 1984.
9. Глен К. Фінансовий менеджмент кредитної спілки. *Національний інститут кредитних спілок*. 1984.

10. Гончаренко В. Питання державного регулювання діяльності кредитних спілок в Україні. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/347269713_problemi_derzavnogo_reguluvanna_dialnosti_kreditnih_spilok_v_ukraini_the_state_regulation_issues_of_credit_unions'_activity_in_ukraine (дата звернення: 1.09.2022).
11. Гончаренко В. Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук : КНУ ім. Т.Шевченка, К. 2002.
12. Дельфінер М. Кредитні кооперативи: Огляд міжнародного досвіду. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/237745366_Credit_Cooperatives_An_Overview_of_International_Experiences (дата звернення: 12.10.2022).
13. Заява про кооперативну тотожність. GDRC.ORG : веб-сайт. URL: <https://www.gdrc.org/icm/coop-principles.html> (дата звернення: 17.09.2022).
14. Історія Rabobank. *Рабобанк* : веб-сайт. URL: http://www.rabobank.com/content/about_us/history/ (дата звернення: 03.12.2022).
15. Кооперативи і глобалізація. *Кур'єр IRU*. 2000. №2. URL: www.iru.de/publicationen.html (дата звернення: 12.10.2022).
16. Кредитна спілка. *Wikipedia* : веб-сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Credit_union#Not-for-profit_status (дата звернення: 07.12.2022).
17. Кяззе Л. Кооперативні практики та нефінансова діяльність ощадно-кредитних кооперативів. *Міжнародний журнал етики та систем*. URL: https://www.researchgate.net/publication/343451120_Cooperative_practices_and_non-financial_performance_of_savings_and_credit_cooperative_societies (дата звернення: 14.11.2022).
18. Ленченко Ф.І. Історичний досвід діяльності споживчої кооперації Київщини та сучасні тенденції розвитку кооперативів у світі. К. : Київський кооп. ек.-прав. коледж, 2001. С. 17-18.
19. Любберс Р.Ф. Соціальна згуртованість в епоху глобалізації. *Кур'єр IRU*. 1999. №2. URL: www.iru.de/publicationen.html (дата звернення: 19.10.2022).

20. Макланахан Д. Словник і довідник кредитної спілки. Асоціація випускників кооперативу. 1990. URL: <https://www.amazon.com/Cooperative-Credit-Union-Dictionary-Reference/dp/0962589403> (дата звернення: 04.11.2022).
21. Мусоке Н. Участь членів в ощадно-кредитних кооперативах: переваги та проблеми. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/348569711_member_participation_in_savings_and_credit_cooperatives_benefits_and_challenges (дата звернення: 12.09.2022).
22. Мюллер К. Банки Райффайзен. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/302391670_Raiffeisen_Banks (дата звернення: 05.12.2022).
23. Орієнтація кредитної спілки. Програма навчання та визнання персоналу. CUNA. 1992.
24. Охорона родовищ: уроки з досвіду. *Бюлетень сільськогосподарських послуг ФАО*. 1995. №116.
25. Пожар А.А. Кредитно-кооперативний сектор економіки європейських країн : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2013. 269 с.
26. Принципи Rabobank. *Рабобанк* : веб-сайт. URL: <https://www.rabobank.com/en/about-rabobank/in-society/principles/index.html> (дата звернення: 14.11.2022).
27. Рабобанк : веб-сайт. URL: www.rabobank.com/asp (дата звернення: 1.12.2022).
28. Рабобанк. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: <http://en.wikipedia.org/wiki/Rabobank> (дата звернення: 5.12.2022).
29. Райффайзен Ф.В. Deutscher Raiffeisenverband. 1995. URL: https://www.energiegenossenschaften-gruenden.de/fileadmin/user_upload/downloads/FW_Raiffeisen.pdf (дата звернення: 22.09.2022).
30. Репушевська О. Роль кредитної кооперації у фінансуванні реального сектору економіки. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/345450620_The_Role_of_Credit_Cooperatives_in_Financing_the_Real_Sector_of_the_Economy (дата звернення: 15.09.2022).

31. Річний звіт Адміністрації фермерського кредиту за 2019 р. *FCA.GOV* : веб-сайт. URL: <https://www.fca.gov/template-fca/about/2019AnnualReport.pdf> (дата звернення: 04.11.2022).
32. Роша А.С. Дослідження організаційної прихильності в кредитному кооперативі. Wikipedia : веб-сайт. URL: https://www.researchgate.net/publication/291004776_Study_of_organizational_commitment_in_a_credit_cooperative (дата звернення: 07.11.2022).
33. Спираючись на сильні сторони учасників. Канадська система кредитних спілок. 1996.
34. Стабілізаційна система кредитних спілок в Канаді. Матеріали семінару Канадської Програми розвитку кредитних спілок, Київ : КІРКСУ. 2000.
35. Стан кооперативної системи у Франції станом на 31 грудня 2021. URL: www.iru.de/en/publicationen/courier/1-00/index.html (дата звернення: 17.11.2022).
36. У рамках кооперативної кредитної системи. Finanzverbund. DG Bank. 1996.
37. У рамках кооперативної фінансової системи. Finanzverbund. DG Bank. 1997.
38. Ферберн Б. Райффайзен як соціальний новатор. *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/publication/312353561_raiffeisen_as_social_innovator (дата звернення: 02.10.2022).
39. Шкляр М. Кредитная кооперация. К. : Дашков і К. 2003.
40. Штайн Д. Німецька банківська система. LIBEX. 1995. URL: <http://www.libex.ru/detail/book914274.html> (дата звернення: 17.11.2022).
41. Adeniregun A., Pozhar A. Cooperative as a social instrument of economic self-help. *Current problems of the theory and practice of international economic relations in conditions of global transformation : reports for scientific conference of higher education students and young scientists of specialty 292 International economic relations* (Poltava, April 14th, 2023). Poltava : PUET, 2023. P. 70-73.
42. Adeniregun A., Pozhar A. Origin and popularization of the first cooperatives. *Current issues of the development of science and ensuring the quality of*

education in the XXI century : reports for XLVI International scientific student conference based on the results of scientific research works of students for 2022 (Poltava, April 25th, 2023). Poltava : PUET, 2023. – P. 233-235.

43. Baltaca B., Pirie G. Social Entrepreneurship: Cooperative Credit Union Model. *ism.lt* : веб-сайт. URL: http://www.ism.lt/mmrc/2009/T_Brigita%20Baltaca_Greg%20Pirie.pdf (дата звернення: 18.09.2022).

44. Bank for agriculture and agricultural cooperatives. Bloomberg : website. URL: <https://www.bloomberg.com/profile/company/BAGZ:TB#xj4y7vzkg> (дата звернення: 20.09.2022).

45. Bevilacqua E. “Co-operative Banks as a key player” European Association of Co-op Bank, 2012.

46. British Co-operative Movement. Wikipedia : website. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/British_co-operative_movement (дата звернення: 19.09.2022).

47. Brundenius C. Co-operative as a social instrument of economic self-help. International Labor Organization. Working Paper. 2020.

48. Chelmsford Star the cooperative. *Clemsfordstar* : website. URL: <https://www.chelmsfordstar.coop> (дата звернення: 10.10.2022).

49. Co-operative build a better world. *Un.org* : website. URL: <https://www.un.org/en/observances/cooperatives-day> (дата звернення: 20.09.2022).

50. Cooperatives are not a marginal phenomenon. *Ica.Coop* : website. URL: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/facts-and-figures#:~:text=Cooperatives%20contribute%20to%20the%20sustainable,of%20the%20world's%20employed%20population> (дата звернення: 02.09.2022).

51. Cooperatives in Canada. Government of Canada : website. URL: <https://ised-isde.canada.ca/site/cooperatives-canada/en> (дата звернення: 24.09.2022).

52. Cooperatives societies. A worldwide phenomenon. Tax Guru : website. URL: <https://taxguru.in/corporate-law/co-operative-societies-a-worldwide-phenomenon.html> (date of access 20.09.2022).

53. Co-op research. Economic impact. National Cooperative Business Association:

website. URL: <https://ncbaclusa.coop/> (дата звернення: 10.09.2022).

54. Credit Union History. America's Credit Union Museum, 2014.

55. Duet D. Le destin coopératif des Caisses d'épargne. *Les cahiers pour l'histoire de l'épargne*. 2000. #2.

56. Estonia's Credit Unions Dedicated to Growth. WOCCU : веб-сайт. URL: <http://www.woccu.org> (дата звернення: 14.11.2022).

57. Facts about cooperatives. IWDC : website. URL: <https://www.iwdc.coop/why-a-coop/facts-about-cooperatives-1> (дата звернення: 22.09.2022).

58. Global credit union membership surpasses 375 million. WOCCU : website. URL: https://www.woccu.org/newsroom/releases/Global_Credit_Union_Membership_Surpasses_375_million (дата звернення: 20.09.2022).

59. History of Co-operative Society. Kofastudy : website. URL: <https://www.kofastudy.com/courses/ss1-commerce-3rd-term/lessons/co-operative-societies-i-week-2/topic/history-of-co-operative-society/> (дата звернення: 22.10.22).

60. History of the Cooperative Movement. Wikipedia : website. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/History_of_the_cooperative_movement (дата звернення: 20.09.22).

61. Lynn P. UW center for cooperatives. History of Cooperatives in the United States : website. URL: https://resources.uwcc.wisc.edu/History_of_Cooperatives.pdf (дата звернення: 20.09.22).

62. Mavrenko T. Development of Savings and Credit Unions in Latvia as a Part of Social Economy. econ.kuleuven.be : веб-сайт. URL: <http://www.econ.kuleuven.be/smye/abstracts/p334.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).

63. Merger approved between landmark services cooperative and country side cooperative. Midwest farm report : website. URL: <https://www.midwestfarmreport.com/2020/08/25/merger-approved-between-landmark-services-cooperative-and-countryside-cooperative/> (дата звернення: 22.09.23).

64. Mondragon Corporation. Wikipedia: website. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/Mondragon_Corporation (дата звернення: 24.09.2022).

65. Narayana S. History of Co-operative movement. LinkedIn : website. URL: https://www.linkedin.com/pulse/history-co-operative-movement-prof-v-narayana-swamy?trk=portfolio_article-card_title#:~:text= (дата звернення: 20.09.2022).
66. Rabank Group : веб-сайт. URL: http://www.rabank.com/content/images/01%2EIR_presentation_Rusian_tcm43-58294.pdf (дата звернення: 1.11.2022).
67. Statistical Report of World Council of Credit Unions. WOCCU : веб-сайт. URL: <http://www.woccu.org/publications/statreport> (дата звернення: 15.11.2022).
68. The history of the British cooperative movement timeline. The Guardian : website. URL: <https://www.theguardian.com/social-enterprise-network/gallery/2014/jan/29/the-history-of-the-british-co-operative-movement-timeline> (дата звернення: 21.09.2022).
69. Timothy W. Guinnane. State support for the German Cooperative movement. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/259424322_State_Support_for_the_German_Cooperative_Movement_1860-1914 (дата звернення: 20.09.2022).
70. World Council of Credit Unions : веб-сайт. URL: www.woccu.org (дата звернення: 17.09.2022).